

τούς ὅμως θὰ ξεχωρίση ὅποιον προτιμᾶ, καὶ αὐτὸν θὰ τὸν μελετήσῃ ἔτσι, πὺ νὰ ζήσῃ τὸν κλασικὸ ὅσο γίνεται καλύτερα.

3. Ἀπὸ τὰ διάφορα πτυχία τὸ φιλολογικὸ ἔχει τὴ μεγαλύτερη ἐνό-
τητα, ἐνότητα ἐσωτερική, γιατί καὶ τὰ τρία κύρια πτυχιακὰ μαθήματα
εἶναι φιλολογικὰ μὲ στενότητα συγγένεια μεταξύ τους. Δὲν εἶναι ὅμως
τὸ ἴδιο καὶ μὲ τ' ἄλλα πτυχία, ὅπου τὰ βασικὰ πτυχιακὰ δίπλα σὲ εἰ-
δικὰ μαθήματα ὅπως ἡ ἱστορία π. χ. δίνουν τὴν ἐντύπωση πὺ εἶναι
ἀπλή παράθεση. Καὶ ὅμως κι ἐδῶ μποροῦν ὡς ἓνα σημεῖο τ' ἀρχαῖα
ἑλληνικὰ νὰ βοηθήσουν μὲ κάποια συγκέντρωση ἔτσι, πὺ καὶ ὁ φοιτη-
τῆς νὰ εὐκολύνεται στὴ μελέτη του καὶ ἡ ἐργασία του νὰ γίνεται βα-
θύτερη. Δὲν ἐννοῶ βέβαια συγκέντρωση μὲ δευτερώτερα κλασικὰ κεί-
μενα, πὺ ὅπως εἶπα θὰ μεταχειρίζονται συχνὰ τὰ εἰδικὰ μαθήματα
ὡς πηγές. Αὐτὸ εἶναι στὸ βάθος ἄσχετο μὲ τὸν κύριο σκοπὸ πὺ ἔχουν
τ' ἀρχαῖα ἑλληνικὰ στὴν κοινὴ μορφωτικὴ βάση τῶν πτυχίων. Γι' αὐτὸν
σημασία ἔχει τὸ σπουδαῖο κλασικὸ ἔργο, καὶ εἶναι πτυχία ὅπου τέτοια
ἔργα τὰ ἐξετάζει στὴν οὐσία τους καὶ ἄλλη εἰδικὴ ἐπιστήμη ἐκτὸς ἀπὸ
τὴ φιλολογία. Ἔτσι ὁ φοιτητῆς τοῦ ἱστορικοῦ πτυχίου μπορεῖ νὰ προ-
τιμῆσῃ γιὰ ἰδιαίτερη μελέτη ἀπὸ τοὺς κλασικοὺς τὸ Θουκυδίδη π. χ.
καὶ τοῦ φιλοσοφικοῦ τὸν Πλάτωνα. Τὸν ἴδιο συγγραφέα θὰ τὸν ἐξετάζῃ
στὰ πτυχιακὰ καὶ ὁ κλασικὸς φιλόλογος καὶ ὁ εἰδικὸς ἱστορικὸς ἢ
φιλόσοφος, ὁ καθένας ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς ἐπιστήμης του. Ἔτσι καὶ ἡ
μελέτη τῶν φοιτητῶν θὰ εἶναι πολὺπλευρὴ καὶ τὰ δυὸ μαθήματα θὰ
ἔχουν κάποιο κέντρο*.

Γ'. Γ' ὠρολόγιο πρόγραμμα.

Ἔστερα ἀπ' ὅσα εἶδαμε ὡς τώρα γιὰ τὰ ἐπαγγελματικὰ πτυχία,
ἔστερα ἀπὸ τοὺς περιορισμοὺς πὺ ἔγιναν σὲ μαθήματα καὶ ὕλικό, θὰ
ἔπρεπε νὰ πάρωμε γιὰ τελειωμένο πια τὸ πρόγραμμα τῶν ἐπιστημονι-
κῶν σπουδῶν πὺ χρειάζονται οἱ δικοὶ μας φιλόλογοι, καὶ νὰ προχω-
ρήσωμε σὲ ἄλλα προβλήματα. Ὅπως δείχνει ὅμως ἡ ἱστορία τῶν προ-
γραμμάτων καὶ ἡ ψυχολογία τους, χρειάζεται καὶ ἄλλος περιορισμός,
ἄκόμα πιὸ ὀδυνηρός. Εἶναι ἀνάγκη νὰ ὀριστῇ ὅχι μόνο ἡ σειρά τῶν
ὑποχρεωτικῶν μαθημάτων, παρὰ καὶ οἱ ὥρες τοῦ καθενός, νὰ γίνῃ
δηλαδὴ ὠρολόγιο πρόγραμμα. Ἔτσι βέβαια ἓνα πρόγραμμα πανεπι-
στημιακὸ τὸ κατεθάζομε σὲ γυμνασιακὸ. Ἡ ἀνάγκη ὅμως γιὰ τὸ κα-
τέβασμα αὐτὸ καὶ τὸν περιορισμὸ τῆς ἀκαδημαϊκῆς ἐλευθερίας ἦταν
τόσο χτυπητῆ, πὺ καὶ οἱ δυὸ σχολές ἀπὸ χρόνια τώρα ἔχουν τ' ὠρολό-
γιά τους. Ἀλλὰ τὸ ὠρολόγιο αὐτὸ ὅπως εἶδαμε, ἂν κι ἔγινε ἔστερα
ἀπὸ πολλὰ προσπάθειες τῆς Πολιτείας προπάντων, ὑποχρεώνει τὸ φοι-
τητῆ νὰ κάθεται καρφωμένος στὸ θρανίὸ ἀπάνω ἀπὸ 30 ὥρες τὴν ἐ-
βδομάδα, καὶ μάλιστα στὰ τελευταῖα χρόνια. Ἔτσι ἀντιμάχεται μιὰ

* Στὸ ἀρχαιολογικὸ πτυχίον δὲν ἔχομε βέβαια σπουδαίους κλασικοὺς πὺ νὰ τοὺς
ἐξετάζῃ στὴν οὐσία τους ἢ ἀρχαιολογικὴ ἐπιστήμη. Καὶ ὅμως κι ἐδῶ θὰ μπορούσε ἴσως
νὰ σταθῇ κάποια προτίμηση, ὅταν συλλογιστοῦμε ὅτι ἡ ἰδιαίτερη μελέτη τοῦ Ὀμήρου,
περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον πεζὸ ἢ καὶ ποιητῆ θὰ βοηθοῦσε τὸ φοιτητῆ τοῦ ἀρχαιολογικοῦ
γιὰ τὸ νόημα τῆς ἀρχαίας τέχνης. Ἀλλὰ καὶ πιὸ πέρα: ὁ μεγάλος ἐπικός τὸ φοιτητῆ τοῦ
φιλολογικοῦ πτυχίου πὺ θέλει νὰ καταγίνῃ ἰδιαίτερα μὲ τὰ νεοελληνικά, θὰ τὸν βοηθοῦσε
περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο κλασικὸ, γιὰ νὰ καταλάβῃ καὶ νὰ ἐκτιμῆσῃ καλύτερα μερικὲς
ἐκδηλώσεις τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, καὶ γενικότερα τοῦ νεώτερου πολιτισμοῦ μας.

βασική για την μόρφωση αρχή: "Ότι δηλαδή ο φοιτητής μορφώνεται κυρίως με την άτομική προσπάθεια και εργασία. Γι' αυτό δεν πρέπει ν' ακούη μόνο, αλλά και νά δουλεύη ο ίδιος, και προπάντων νά δουλεύη. Για νά μπορῆ ὅμως νά δουλεύη χρειάζεται καιρός. Γι' αυτό πρέπει νά κανονίζονται ἀκροάσεις και φροντιστήρια ἔτσι, πού νά τοῦ μένη καιρός, και καιρός πολὺς για ιδιαίτερη προσωπική εργασία. Καὶ μάλιστα τὸ κέντρο τοῦ βάρους χρόνου με τὸ χρόνο νά μετατοπίζεται ὄλο και περισσότερο σ' αὐτή. Καὶ εἶδαμε ὅτι περισσότερες ἀπὸ 18 περίπου ὥρες τὴν ἐβδομάδα φροντιστήρια και ἀκροάσεις δὲν εἶναι σωστὸ νά ἔχωμε, και τὰ τελευταῖα χρόνια λιγότερες. Εἶναι λοιπὸν ἀνάγκη νά περιοριστοῦν πολὺ οἱ ὑποχρεωτικὲς ὥρες, και σ' αὐτὸ θά μᾶς εὐκολύνουν οἱ ἄλλοι περιορισμοὶ πού εἶδαμε. Σύμφωνα μ' αὐτοὺς προτείνω τὸ παρακάτω ὥρολόγιο τοῦ κάθε πτυχίου χωριστά. Πρὶν ὅμως δώσω τοὺς σχετικὸς πίνακες πρέπει νά ξεχωρίσω μερικὰ σημεῖα για νά κατατοπιστῆ καλύτερα ὁ ἀναγνώστης.

α) Στὴ σειρά τῶν μαθημάτων λογάρισα ὅτι τὰ γενικά και βοηθητικά πρέπει νά τελειώνουν ὅσο γίνεται τὰ δυὸ πρῶτα χρόνια, και οἱ ἐξετάσεις σὲ ὅσα εἶναι νά ἐξεταστοῦν νά γίνωνται στὸ τέλος τῆς πρώτης διετίας. "Ἐτσι τ' ἄλλα χρόνια θά μένουν ἐλεύθερα στὸ φοιτητῆ για νά δουλεύη ἐντατικότερα τὰ κύρια μαθήματα τῶν σπουδῶν του, δηλαδή τὰ βασικά και εἰδικὰ πτυχιακά. Καὶ τὴ σκέψη μου αὐτὴ δὲν τὴν ἐμπόδισε ἢ ἀντίρρηση τῶν εἰδικῶν ὅτι με τέτοιο κανονισμό μποροῦν νά δοθοῦν και μαθήματα δύσκολα, ὅπως ἡ συστηματικὴ π. χ. φιλοσοφία και ἄλλα, σ' ἐποχὴ πού ὁ φοιτητῆ δὲν εἶναι ἀκόμα ὠριμος για τὴ διδασκαλία τους. Γιατὶ οἱ προτάσεις μου για τὸ πρόγραμμα, καθὼς και γι' ἄλλα ζητήματα τῆς σχολῆς, στηρίζονται στὴν προϋπόθεση ὅτι στὸ πανεπιστήμιο πρέπει νά μπαίνουν μονάχα οἱ ἱκανοί, και ἀπ' αὐτοὺς πάλι μόνον ὅσοι ἔχουν πάρει ἀπὸ τὴ μέση ἐκπαίδευση τὴ μόρφωση πού μπορεῖ νά δώση τὸ σημερινὸ γυμνάσιό μας σὲ τέτοιους νέους. Χωρὶς αὐτὴ τὴν προϋπόθεση και στὰ τελευταῖα χρόνια ἂν μπορούσαμε νά βάλωμε ὅλα τὰ δύσκολα μαθήματα, ἀποτέλεσμα δὲ θά εἶχαμε κανένα. Στὰ δεκαοχτῶ και τὰ δεκαεννιά του χρόνια ἕνας νέος ἱκανὸς ἔχει ἀρκετὴ ψυχικὴ ἐμπειρία, και εἶναι πιά ὠριμος για διδασκαλία ἀκαδημαϊκὴ τῆς φιλοσοφίας, τῆς ἱστορίας, τῆς τέχνης κ. ἄ. Εἶναι ἄλλωστε χαρακτηριστικὸ ὅτι στὴ Γαλλία π. χ. τὴ γενικὴ φιλοσοφικὴ τους μόρφωση τὴν παίρνουν οἱ νέοι στὴν τελευταῖα γυμνασιακὴ τάξη. Γι' αὐτὸ τὴν πρότασή μου για τὴ σειρά τῶν μαθημάτων δὲν τὴν ἐπηρέασε ἢ μικρότερη ἢ μεγαλύτερη δυσκολία τους, παρά ἄλλα κριτήρια ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀνάγκη πού εἶπα νά τελειώνουν τὰ γενικά και βοηθητικά στὴν πρώτη διετία. "Ἐνα π. χ. κριτήριον ἦταν ἡ ἐσωτερικὴ συνάρτηση τῶν μαθημάτων, ἂν εἶναι τέτοια πού τὸ ἕνα νά στηρίζεται στὸ ἄλλο. "Ἐτσι τὴν ἱστορία τῆς φιλοσοφίας τὴν ἔβαλα στὸν τρίτο χρόνο, γιατί θά τὴν καταλάβῃ ὁ φοιτητῆ καλύτερα, ἂν ἔχη πρὶν ἀκούσει συστηματικὴ φιλοσοφία. Τὰ παιδαγωγικά μπαίνουν στὰ δυὸ τελευταῖα χρόνια, γιατί ἡ γενικὴ ψυχολογία εἶναι ἀπαραίτητη προϋπόθεση για τὴν ψυχολογία τοῦ παιδιοῦ, και αὐτὴ πάλι καθὼς και τὴν ἠθικὴ κ. ἄ. τὰ προϋποθέτει ἢ γενικὴ παιδαγωγικὴ, ἢ ὅποια θά δώση ἀκόμα σὲ ὅλες τὶς σπουδὲς και στὴν ψυχὴ τῶν νέων ἐνιαῖο προσανατολισμό. "Ἐπειτα ἡ ἀνάγκη νά μὴ μαζεύωνται σὲ μιὰ χρονιά περισσότερες ὥρες ἀπ' ὅ,τι εἶναι σωστὸ, και αὐτὴ

κανόνισε κάποτε τή θέση σέ μαθήματα πού ἦταν ἀδιάφορο ἂν θά ἔμπαιναν στόν πρῶτο ἢ τὸ δεύτερο χρόνο ἢ καί ἀργότερα. Ἔτσι ἡ ἱστορία μποροῦσε νὰ μῆ καί νωρίτερα, τὴν ἔβαλα ὅμως σὸ δεύτερο χρόνο, γιατί στόν πρῶτο χρειάστηκε νὰ συγκεντρωθοῦν οἱ περισσότερες ὥρες στὰ κλασικά καί τὰ νεοελληνικά, γιὰ νὰ μπορέση ὁ φοιτητὴς νὰ ὑπερνικήσῃ δυσκολίες πού ἔπρεπε νὰ τὶς εἶχε ὑπερνικήσῃ τὸ γυμνάσιο, νὰ ξελαφρώσουν ἔτσι τ' ἄλλα χρόνια καί νὰ γίνῃ καί ἡ δική τους διδασκαλία πιὸ γόνιμη.

β) Καί οἱ ὥρες ὅμως πού παίρνουν στὴν πρότασή μου τὰ διάφορα μαθήματα δὲν εἶναι ἀυθαίρετες. Ἔγινε προσπάθεια νὰ ὀριστοῦν ἀνάλογα μὲ τὴ θέση πού ἔχει τὸ κάθε μάθημα μέσα σὸ πρόγραμμα — θέση πού τὴν ἐπιβάλλει ὅπως εἶδαμε ὁ σκοπὸς τοῦ πτυχίου καί ἄλλοι ὅροι ἀντικειμενικοὶ — καί ἀκόμα ἀνάλογα μὲ τὶς δυσκολίες τοῦ καθενός, τὴ μικρότερη ἢ μεγαλύτερη περιοχή του καί τὶς ἀνάγκες τῶν φοιτητῶν. Ἡ διαφορὰ ἀπὸ τὸ σημερινὸ πρόγραμμα τῶν σχολῶν εἶναι μεγάλη, ἀφοῦ μὲ τὴ πρότασή μου ἔλειψαν ὅλως διόλου ὀλόκληρα μαθήματα ἢ καί περίοδοι μαθημάτων. Ἀλλὰ καί σέ μερικὰ ἀπὸ τὰ κοινὰ ὑποχρεωτικά μαθήματα θά βρῆ ὁ ἀναγνώστης χαρακτηριστικὲς διαφορές, πού ἡ δικαιολογία τους ὅμως ἔχει δοθῆ μὲ ὅσα εἶδαμε παραπάνω γιὰ τὴν κοινὴ βάση τῶν πτυχίων*. Στὰ κύρια πτυχιακὰ οἱ προτεινόμενες ὥρες πλησιάζουν πολὺ στὶς τωρινές, ὅπου μάλιστα ἓνα πτυχιακὸ μάθημα τινίζεται ἰδιαίτερα ὡς πρῶτο, ἐκεῖ εἶναι σχεδὸν οἱ ἴδιες**. Τελειώνοντας ξαναθυμίζω ὅτι σ' ἓνα σημαντικὸ μάθημα ἢ διδασκαλία δὲν ἔχει σκοπὸ νὰ ἐξαντλήσῃ τὸ ὑλικό του, παρὰ νὰ δώσῃ τὰ κύρια σημεία καί τὰ βασικά του προβλήματα καί νὰ ὀδηγήσῃ τὸ φοιτητὴ ὅπως πρέπει στὴν ἰδιαίτερη μελέτη καί στὴν ἐργασία του σ' αὐτό.

1. Φιλολογικὸ πτυχίον (π. σ. 118).

Πτυχιακὰ μαθήματα : 1) ἀρχαῖα ἑλληνικά, 2) νεοελληνικά, 3) λατινικά, 4) γλωσσολογία.

Γενικὰ καί βοηθητικά : 1) βυζαντινὴ φιλολογία, 2) λαογραφία, 3) ἀρχαῖα καί βυζαντινὴ τέχνη, 4) ἱστορία, μίᾳ περιόδου, 5) συστηματικὴ φιλοσοφία, 6) ἀρχαῖα φιλοσοφία, 7) παιδαγωγικά.

* Στὴ συστηματικὴ φιλοσοφία ἀντὶ 10 ὥρες σημειῶνω 6, λείπουν ὅμως στὴν πρότασή μου ἡ αἰσθητικὴ καί ἡ εἰσαγωγὴ στὴ φιλοσοφία πού διδάσκονται σήμερα, καί ἡ γενικὴ ψυχολογία συμπληρώνεται ἀργότερα στὰ παιδαγωγικά μὲ τὴν ψυχολογία τοῦ παιδιοῦ καί τοῦ νέου. Στ' ἀρχαῖα ἑλληνικά ἀντὶ 18 ἔχομε 23 ὥρες γιατί τὸ μάθημα αὐτὸ παίρνει μὲ τὴν πρότασή μου βασικὴ σημασία. Ἡ γλωσσολογία ἔχει σήμερα μόνο 2 ὥρες, ἀλλὰ διδάσκουν μονάχα γενικὴ γλωσσικὴ προτείνω 5 ὥρες γιατί βάση σέ ὅλα τὰ πτυχία εἶναι ἡ φιλολογικὴ μὀρφωση καί γι' αὐτὴ χρειάζεται καί ἡ γλωσσολογικὴ μελέτη τῆς ἀρχαίας καί νέας ἑλληνικῆς. Στὴν τέχνη ἀντὶ τὶς τωρινές 8, πού εἶναι ὀλότεια ἀδικαιολόγητες, προτείνω 4, καί εἶμαι βέβαιος ὅτι φτάνουν γιὰ τὸ σκοπὸ πού ἔχει τὸ μάθημα αὐτὸ στὰ διάφορα πτυχία.

** Ἔτσι στ' ἀρχαῖα ἑλληνικά εἶναι 27 καί στὰ λατινικά 22 ἀπέναντι στὶς 28 καί 24 τωρινές.

Μαθήματα	Α'	Β'	Γ'	Δ'	Σύνολο
1. Ἀρχαῖα ἑλληνικά	8	5	6	5 ἢ 8*	24 ἢ 27
2. Λατινικά	8	4	3	4 ἢ 7	19 ἢ 22
3. Νεοελληνικά	3	2	2	— ἢ 3	7 ἢ 10
4. Γλωσσολογία ἀρχαία	—	—	2	2	} 9
» νεοελληνική	2	1	2	—	
5. Βυζαντινὴ φιλολογία	—	—	—	2	2
6. Λαογραφία	—	2	—	—	2
7. Ἱστορία ἀρχαία ἢ νεοελ.	—	3	—	—	3
8. Τέχνη ἀρχαία	—	2	—	—	} 4
9. Τέχνη βυζαντινὴ	—	1	—	—	
Ἐπίσκεψη ἀρχ. μνημείων..	1	—	—	—	} 6
10. Συστηματικὴ φιλοσοφία.	2	4	—	—	
11. Ἱστορία φιλοσοφίας	—	—	2 1/2	—	} 2 1/2
12. Παιδαγωγικά	—	—	2	2	
Σύνολο.....	24	24	19 1/2	18	8 1/2

* Σὲ ὅποιο ἀπὸ τὰ τρία μαθήματα: ἀρχαῖα ἑλληνικά, νεοελληνικά καὶ λατινικά θέλει νὰ καταγίνει περισσότερο ὁ φοιτητὴς καὶ νὰ κἀνῃ ἀργότερα καὶ τὴν ἐπιστημονικὴ τοῦ ἔργου, παίρνει παραπάνω ἀπὸ τοὺς ἄλλους τὸν Δ' χρόνον 3 ὧρες.

Φροντισήρια γίνονται τρία τὸν Γ' χρόνον: στ' ἀρχαῖα ἑλληνικά, τὰ λατινικά καὶ τὰ νεοελληνικά, καὶ τὸν Δ' σὲ δύο μόνο ἀπὸ τὰ μαθήματα αὐτά, ὅποια προτιμᾷ ὁ φοιτητὴς.

2. Ἱστορικὸ πτυχίο (π. σ. 119).

Πτυχιακὰ μαθήματα : 1, 2) Δυὸ ἱστορικὲς περίοδοι, 3) γεωγραφία, 4) ἀρχαῖα ἑλληνικά, 5) νεοελληνικά.

Γενικὰ καὶ βοηθητικά : 1) Φιλοσοφία τῆς ἱστορίας, 2) συστηματικὴ φιλοσοφία, 3) ἱστορία φιλοσοφίας, 4) ἀρχαία καὶ βυζαντινὴ τέχνη, 5) γλωσσολογία, 6) λατινικά, 7) παιδαγωγικά.

Μαθήματα	Α'	Β'	Γ'	Δ'	Σύνολο
1. Ἱστορία	—	6	9	7	22
2. Γεωγραφία	—	—	—	3	3
3. Φιλοσοφία ἱστορίας	—	—	—	1	1
4. Ἀρχαῖα ἑλληνικά	8	5	3	5	21
5. Νέα ἑλληνικά	3	2	2	—	7
6. Γλωσσολογία	2	—	2	—	4
7. Λατινικά	8	4	—	—	12
8. Τέχνη ἀρχαία	—	2	—	—	} 4
9. Τέχνη βυζαντινὴ	—	1	—	—	
Ἐπίσκεψη ἀρχ. μνημείων..	1	—	—	—	} 6
10. Συστηματικὴ φιλοσοφία.	2	4	—	—	
11. Ἱστορία φιλοσοφίας	—	—	2 1/2	—	} 2 1/2
12. Παιδαγωγικά	—	—	2	2	
Σύνολο.....	24	24	20 1/2	18	8 1/2

Τις ώρες της ιστορίας τις λογαριάζω έτσι: τὸ Β' χρόνο ἀπὸ δυὸ ὥρες ἀρχαία, βυζαντινὴ καὶ ἱστορία μέσων καὶ νεώτερων χρόνων τὸν Γ' χρόνο οἱ ἴδιες περίοδοι ἀπὸ δυὸ ὥρες καθεμιὰ καὶ ἡ νεοελληνικὴ ἱστορία 3 ὥρες. Τὸν Δ' χρόνο ἀκούει ὁ φοιτητὴς μόνο δυὸ περιόδους τὴ μιὰ τὴν παίρνει ὡς κύρια, ὡς πρώτη μὲ 4 ὥρες καὶ τὴν ἄλλη δεύ-
τερη μὲ 3. Στὴν πρώτη θὰ κάμῃ τὴν ἐπιστημονικὴν του ἐργασία καὶ δουλεύει στὴν περίοδο αὐτὴ φροντιστηριακὰ τὰ δυὸ τελευταία χρόνια, ἐνῶ στὴ δεύτερη περίοδο κάνει φροντιστήριον μόνο ἓνα χρόνο.

Ἐπειδὴ τὸ ἱστορικὸ πτυχίον εἶναι βαρύτερον ἀπὸ τ' ἄλλα, καὶ ἀκόμα ἐπειδὴ τὸ μάθημα τῆς ἱστορίας ἔχει πολλὰ ὥρες στὰ μέσα σχολεῖα, νομίζω πὼς οἱ ἀπαιτήσεις στ' ἀρχαία καὶ νέα ἑλληνικὰ μποροῦν νὰ εἶναι λιγότερες παρὰ στ' ἄλλα πτυχία, χωρὶς ὅμως αὐτὸ νὰ κλονίζῃ τὸ σκοπὸν ποὺ ἔχουν τὰ δυὸ αὐτὰ μαθήματα στὴν πρότασίν μου. Καὶ οἱ ὑποψήφιοι δηλαδὴ τοῦ ἱστορικοῦ πτυχίου πρέπει νὰ κατέχουν καλὰ ἀρχαία καὶ νέα ἑλληνικὰ, ὥστε νά εἰναι ἐν θέσει νὰ τὰ διδάξουν· μποροῦμε ὅμως νὰ ἐλαφρώσωμε κάπως τὴν ὕλη τῶν μαθημάτων αὐτῶν, νὰ ζητήσωμε π. χ. νὰ μελετήσουν λιγότερους κλασικοὺς παρὰ οἱ ἄλλοι. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο καὶ στ' ὠρολόγιον πρόγραμμα λιγότερα τὶς ὥρες στ' ἀρχαία κατὰ δυὸ καὶ στὸ γλωσσικὸ μάθημα τῶν νεοελληνικῶν κατὰ μιὰ ὥρα.

3. Φιλοσοφικὸ πτυχίον (π. σ. 120).

Πτυχιακὰ μαθήματα : 1) Συστηματικὴ φιλοσοφία, 2) ἱστορία φιλοσοφίας, 3) ἀρχαία ἑλληνικὰ, 4) νεοελληνικὰ.

Γενικὰ καὶ βοηθητικὰ : 1) Λατινικὰ, 2) ἀρχαία ἱστορία, 3) ἀρχαία καὶ βυζαντινὴ τέχνη, 4) γλωσσολογία, 5) μαθηματικὰ ἢ φυσιογνωστικά, 6) παιδαγωγικά.

Μαθήματα	Α'	Β'	Γ'	Δ'	Σύνολο
1. Συστηματικὴ φιλοσοφία.	2	4	4	3 ἢ 5*	13 ἢ 15
2. Ἱστορία φιλοσοφίας	—	—	3	4 ἢ 6	7 ἢ 9
3. Μαθηματικὰ ἢ φυσιογνωστ.	—	—	2	—	2
4. Ἀρχαία ἑλληνικὰ	8	5	5	5	23
5. Νέα ἑλληνικὰ	3	2	2	—	7
6. Γλωσσολογία	2	3	—	—	5
7. Λατινικὰ	8	4	—	—	12
8. Ἱστορία ἀρχαία	—	3	—	—	3
9. Τέχνη ἀρχαία	—	2	—	—	4
10. Τέχνη βυζαντινὴ	—	1	—	—	
Ἐπίσκεψὴ ἀρχ. μνημείων. . .	1	—	—	—	4
11. Παιδαγωγικά	—	—	2	2	
Σύνολο	24	24	18	16	

* Τις 2 πρόσθετες ὥρες τοῦ Δ' χρόνου θὰ ἐργασθῇ ὁ φοιτητὴς ἢ στὴ συστηματικὴν φιλοσοφίαν ἢ στὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας, ὅπου προτιμᾷ. Στὴν πρώτη ὅμως α' ἓνα ἀπὸ τοὺς τρεῖς κλάδους: ψυχολογία, λογικὴ καὶ ἠθικὴ, στὴν δεύτην σὲ μιὰ περίοδον· στὸ φιλοσοφικὸν δηλαδὴ μάθημα ποὺ θὰ πάρῃ ὡς πρῶτον, καὶ ὅπου θὰ κάμῃ τὴν ἐπιστημονικὴν του ἐργασία καὶ θὰ δουλέψῃ φροντιστηριακὰ δυὸ χρόνια.

4. Ἀρχαιολογικὸ πτυχίο (π. σ. 121).

Πτυχιακὰ μαθήματα : 1) ἀρχαία τέχνη, 2) βυζαντινὴ καὶ στοιχεῖα νεώτερης τέχνης, 3) ἀρχαία ἑλληνικά, 4) νέα ἑλληνικά.

Γενικὰ καὶ βοηθητικά : 1) λατινικά, 2) ἀρχαία ἱστορία, 3) γλωσσολογία, 4) συστηματικὴ φιλοσοφία, 5) ἱστορία φιλοσοφίας.

Μαθήματα	Α'	Β'	Γ'	Δ'	Σύνολο
1. Ἀρχαία τέχνη.....	—	2	3	6 ἢ 8**	11 ἢ 13
2. Βυζαντινὴ τέχνη.....	—	1	2	2 ἢ 4	5 ἢ 7
3. Νεώτερη τέχνη *.....	—	—	2	1	3
Ἐπίσκεψις ἀρχ. μνημείων..	1	—	—	—	1
4. Ἀρχαία ἑλληνικά.....	8	5	5	5	23
5. Νέα ἑλληνικά.....	3	2	2	—	7
6. Γλωσσολογία.....	2	3	—	—	5
7. Λατινικά.....	8	4	—	—	12
8. Ἀρχαία ἱστορία *.....	—	3	—	—	3
9. Συστηματικὴ φιλοσοφία.	2	4	—	—	6
10. Ἱστορία φιλοσοφίας.....	—	—	2 1/2	—	2 1/2
11. Παιδαγωγικά.....	—	—	2	2	4
Σύνολο.....	24	24	18 1/2	18	8 1/2

* Μὲ τὴ βυζαντινὴ τέχνη συνεξετάζονται καὶ στοιχεῖα τῆς νεώτερης, καὶ μὲ τὴν ἀρχαία ἱστορία συνεξετάζεται καὶ ἡ βυζαντινὴ.

** Τὶς δύο πρόσθετες ὥρες τοῦ Δ' χρόνου ἐργάζεται ὁ φοιτητὴς ἢ στὴν ἀρχαία ἢ στὴ βυζαντινὴ τέχνη, ὅποια ἀπὸ τὶς δύο προτιμᾷ. Σ' αὐτὴ θὰ κἀνῃ καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν τοῦ ἐργασίᾳ καὶ θὰ δουλέψῃ φροντιστηριακὰ δύο χρόνια.

Στὸν πίνακα αὐτὸν καὶ τοὺς τρεῖς παραπάνω: α) εἶναι τυπωμένα μὲ ποχιά στοιχεῖα ὅσα μαθήματα ἐξετάζονται στὰ προπτυχιακὰ ἢ στὰ πτυχιακὰ ἀπὸ εἰδικούς· β) ὅπου σημειῶνῶ μίαν ὥραν γίνεται δίωρο μάθημα σ' ἓνα ἐξάμηνο· γ) ἀπὸ τὴ συστηματικὴν φιλοσοφίαν τὸν Α' χρόνο ψυχολογία, καὶ τὸ Β' λογικὴ μὲ γνωσιοθεωρίαν· δ) ἱστορία τῆς φιλοσοφίας 3 ὥρες τὸ πρῶτο ἐξάμηνο καὶ δύο τὸ δεύτερο (π. 111)· ε) μὲ τὰ νεοελληνικά διδάσκονται σὲ ὅλα τὰ πτυχία καὶ ξένα λογοτεχνικά ἔργα· στ) γιὰ τὴ γλωσσολογίαν βλ. π. σ. 102.

5. Πτυχίο ξένων γλωσσῶν.

Ξεχωρίζω ἀπὸ τ' ἄλλα τὸ πτυχίο αὐτό, γιὰτὶ εἶναι ἰδιότυπο. Ἀπὸ χρόνια ἔχομε στὴν Ἑλλάδα μονάχα τὸ πτυχίο τῶν γαλλικῶν, γιὰτὶ μόνον ἡ γαλλικὴ γλῶσσα εἶναι ἀπὸ χρόνια ὑποχρεωτικὴ στὰ γενικὰ μέσα σχολεῖα μας. Τὸ πτυχίο ὅμως αὐτὸ ὡς τὰ 1930 δὲν εἶχε καμιά σχέση μὲ τὴ φιλοσοφικὴ σχολή, τὸ ἔπαιρναν ἀπόφοιτοι γυμνασίου ὕστερα ἀπὸ ἐξετάσεις πιὸ πολὺ τυπικὰς. Παλαιότερα μάλιστα δὲν ἦταν κἀν ἀπαραίτητο νάχουν οἱ ὑποψήφιοι καὶ ἀπολυτήριον γυμνασίου. Συνέπεια ἡ γνωστὴ παρωδία τοῦ γαλλικοῦ μαθήματος στὰ γυμνάσια καὶ ἡ μειονεκτικὴ θέση τοῦ διδαχτικοῦ του προσωπικοῦ στὴ μέση παιδεία. Τὴν κατάστασιν αὐτὴν προσπάθησε νὰ τὴν ἀλλάξῃ ριζικὰ ἡ Πολιτεία στὰ 1930 μὲ τὸ νόμον 4595. Σύμφωνα μ' αὐτὸν οἱ μελλοντικοὶ καθηγηταὶ τῆς γαλλικῆς πρέπει νὰ εἶναι γυμνασιακοὶ ἀπόφοιτοι, ν' ἀκολουθήσουν πανεπιστημιακὰς σπουδὰς καὶ νὰ ἔχουν σοβαρὴ καὶ ἀνώτερη εἰδικὴ μόρφωσιν στὴ γαλλικὴ γλῶσσα καὶ τὸ γαλλικὸν πολιτισμὸν. Οἱ πρῶτες γίνονται στὴ φιλοσοφικὴ σχολή, καὶ τὴν εἰδικὴν μόρφωσιν τὴν ἔχει ἀναλάβει τὸ γαλλικὸν ἴνστιτούτον (Institut supérieur d'études françaises d'Athènes).

Στή σχολή τὰ δυὸ πρῶτα χρόνια ἀκοῦνε κι ἐξετάζονται τὰ ἴδια μαθήματα μὲ τοὺς ἄλλους φοιτητές· τὸ τρίτον ὅμως καὶ τὸν τέταρτο χρόνο δὲν ἀνανεώνουν τὴν ἐγγραφή τους ὅπως οἱ ἄλλοι, μὰ εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ παρακολουθήσουν τ' ἀρχαῖα ἑλληνικά, τὴν ἱστορία καὶ τὰ παιδαγωγικά πού διδάσκονται στὰ δυὸ τελευταῖα χρόνια, καὶ νὰ παρουσιάσουν στίς ἐξετάσεις σχετικές ἀποδείξεις. Ὅταν τελειώσουν τίς τμηματικές τοῦ δεύτερου χρόνου, περνοῦν εἰσιτήριες ἐξετάσεις στὸ γαλλικὸ ἴνστιτούτο, καὶ ὅσοι πετύχουν ἀκολουθοῦν ἓνα εἰδικὸ κύκλο μαθημάτων πού ἔχει ὀργανωθῆ ἐπίτηδες γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ. Γάλλοι αἰγέγές διδάσκουν γαλλικὴ γλῶσσα καὶ φιλολογία, γεωγραφία καὶ ἱστορία τῆς Γαλλίας καὶ ἀκόμα εἰδικὴ διδαχτικὴ τῶν γαλλικῶν. Οἱ πτυχιακὲς ἐξετάσεις γίνονται ἐμπρὸς σ' ἐπιτροπὴ μικτὴ ἀπὸ μέλη τοῦ ἴνστιτούτου, ἀπὸ τρεῖς καθηγητὲς τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς καὶ τὸν πρόεδρο τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου. Οἱ τρεῖς πανεπιστημιακοὶ ἐξετάζουν ὁ ἓνας ἱστορία, ὁ ἄλλος ἀρχαῖα ἑλληνικά καὶ ὁ τρίτος παιδαγωγικά. Οἱ νέοι αὐτοὶ πτυχιούχοι θὰ διδάσκουν στὰ μέσα σχολεῖα μόνον γαλλικά ὅπως καὶ οἱ παλαιότεροι, ἔχουν ὅμως στὴν ἱεραρχία τοῦ διδαχτικοῦ προσωπικοῦ τὴν ἴδια θέσιν μὲ τοὺς ἄλλους ἐκπαιδευτικούς.

Ὁ νέος νόμος ἔδωσε τὴ μόνη σωστὴ κατεύθυνση πού μπορούσε νὰ δοθῆ στὸ ζήτημα αὐτό. Γιατί γιὰ νὰ σταθῆ καὶ νὰ καρπίσῃ τὸ μάθημα τῶν γαλλικῶν στὰ γυμνάσια, πρέπει καὶ ἡ θέσις καὶ ἡ μὀρφωση τῶν καθηγητῶν του νὰ γίνῃ ὅμοια μὲ τῶν ἄλλων τῆς μέσης παιδείας. Οἱ πανεπιστημιακὲς δηλαδὴ σπουδὲς εἶναι ἀπαραίτητες, ὅπως ἀπαραίτητη εἶναι καὶ ἡ συνεργασία τοῦ γαλλικοῦ ἴνστιτούτου. Χωρὶς τὴν τελευταία δὲν μπορεῖ σήμερα ἡ σχολὴ μὲ βοηθητικὸ προσωπικὸ νὰ δώσῃ στὴν ξένη γλῶσσα καὶ φιλολογία τὴν εἰδικὴ μὀρφωση πού χρειάζεται ἓνας καθηγητὴς τῆς. Ἄν ὅμως ἡ γενικὴ κατεύθυνση τοῦ νέου νόμου εἶναι σωστὴ, ἓνα σημεῖο βασικὸ πρέπει ν' ἀλλάξῃ. Ἡ μὀρφωση πού παίρνουν στὸ εἰδικὸ τμῆμα τοῦ ἴνστιτούτου οἱ φοιτητὲς του εἶναι πολὺ καλὴ. Καὶ τὸ πρόγραμμα τῶν μαθημάτων ἔχει καλὰ μελετηθῆ, καὶ τὸ προσωπικὸ πού διδάσκει εἶναι διαλεχτό. Ἀλλὰ δὲν μπορούμε νὰ εἰποῦμε τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὴν πανεπιστημιακὴ του μὀρφωση. Αὐτὴ στὰ δυὸ πρῶτα χρόνια ἔχει τὰ μειονεκτήματα πού εἶδαμε καὶ στ' ἄλλα πτυχία τῆς σχολῆς, καὶ ἀκόμα τὰ μαθήματα τῶν δύο τελευταίων χρόνων δὲν ἔχουν κανονιστῆ σωστά. Εἶναι σωστὸ βέβαια ν' ἀκοῦνε ἀρχαῖα ἑλληνικά, μὰ ὅπως φαίνεται ἀπὸ τίς πτυχιακὲς ἐξετάσεις, ὅπου στὸ μάθημα αὐτὸ ἐξετάζονται προφορικὰ μόνον ἑλληνικὴ γραμματολογία, δηλαδὴ γνώσεις γιὰ ὀνόματα κι ἔργα συγγραφέων, ἡ σχετικὴ προετοιμασία δὲν μπορεῖ νὰ ναι σοβαρὴ. Ἐπειτα ἡ ἱστορία εἶναι περιττὸ βᾶρος, καὶ τὴν ἔχουν βάλει μὲ τὸν ἴδιο σκοπὸ πού ἔχει καὶ στ' ἄλλα πτυχία, γιὰ νὰ μὴ λείψῃ δηλαδὴ ἀπὸ τίς ἀκροάσεις καμιά ἱστορικὴ περίοδος. Καὶ ἀκόμα πιὸ ἄσκοπο καταντᾷ τὸ μάθημα αὐτό, ἀφοῦ στὸ εἰδικὸ τμῆμα τοῦ ἴνστιτούτου ἀκοῦνε δυὸ χρόνια ἱστορία τῆς Γαλλίας. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ὅμως μεριὰ λείπει ἀπὸ τὸ πανεπιστημιακὸ πρόγραμμα τῶν δύο τελευταίων χρόνων τὸ σπουδαιότερο μάθημα πού χρειάζονται οἱ καθηγητὲς τῆς γαλλικῆς, τὰ νεοελληνικά.

Γιὰ τοὺς λόγους πού εἶπα παραπάνω εἶναι ἀνάγκη καὶ τοῦ πτυχίου αὐτοῦ τὸ πρόγραμμα ν' ἀλλάξῃ. Μπορεῖ ὅμως καὶ πρέπει ἡ ἀλλαγὴ νὰ γίνῃ σύμφωνα μὲ τίς ἀρχὲς πού βάλουμε γιὰ τ' ἄλλα πτυχία;

Τὰ δυὸ δηλαδή πρῶτα χρόνια νάχωμε τὸ ἴδιο κοινὸ πρόγραμμα, καὶ κοντὰ στὸ εἰδικὸ πτυχιακὸ μάθημα νὰ μποῦν καὶ τ' ἄλλα δυὸ βασικά, ἀρχαῖα καὶ νέα ἑλληνικά, μετὰ τὴ σημασίᾳ πού τοὺς δώσαμε στὴ μορφωτικὴ βάση ὄλων τῶν πτυχίων; Νομίζω πὼς μπορεῖ, μόνο πού χρειάζονται μερικὲς ἀλλαγές. Αὐτὲς τίς ἐπιβάλλει τὸ εἰδικὸ πτυχιακὸ μάθημα καὶ ἡ σημασία πού ἔχει, ὅταν διδάσκεται στὸ ἴνστιτούτο ἀπὸ ἐπιστήμονες εἰδικούς. Πρόκειται γιὰ εἰδικότητα μετὰ παράδοση καὶ καλλιέργεια τέτοια, πού ὅποιος ἀφιερῶθῃ σ' αὐτὴ μπορεῖ νὰ μορφωθῇ ἐπιστημονικά. Γιὰ τὴ μόρφωση ὅμως αὐτὴ ἀπαραίτητη βάση εἶναι ἡ μητρικὴ γλῶσσα τῶν φοιτητῶν καὶ ἡ φιλολογία τῆς, τὰ νέα δηλαδή ἑλληνικά. Αὐτὰ πρέπει νὰ τὰ σπουδάσουν βαθιὰ ἔτσι πού νὰ μποροῦν νὰ τὰ διδάσκουν σὲ ὅλες τίς γυμνασιακὲς τάξεις*. Τὰ νεοελληνικά δηλαδή νὰ γίνουν βασικὸ πτυχιακὸ μάθημα πού θάχη τὸν ἴδιο συντελεστὴ μετὰ τὰ γαλλικά. Τ' ἀρχαῖα ἑλληνικά δὲ χάνουν βέβαια τὴ σημασίᾳ τους γιὰ ἕναν καθηγητὴ τῆς δικῆς μας μέσης παιδείας. Ἐπειδὴ ὅμως στὸ πτυχίον αὐτὸ ἔχομε γερὸ ἀντίρροπον στὰ γαλλικά, ὅπως θάναναι συνδυασμένα μετὰ τὰ νεοελληνικά, νομίζω πὼς οἱ ἀπαιτήσεις ἐδῶ μπορεῖ νάναναι λιγότερες παρὰ σὲ ἄλλα πτυχία. Νὰ μείνουν δηλαδή καὶ αὐτὰ πτυχιακά, ὥστε ἡ σύνθεσις τοῦ πτυχίου νὰ εἶναι γαλλικά, νέα καὶ ἀρχαῖα ἑλληνικά. Ἄλλὰ τὰ τελευταῖα νὰ πάρουν δευτερώτερη θέσι καὶ νάχωμε συντελεστὴ 1. Ἀνάλογα μ' αὐτὸ καὶ οἱ ἀπαιτήσεις σὲ ἀκρόσεις σχετικὲς καὶ σὲ μελέτη θάναναι μικρότερες. Ἔτσι νομίζω ὅτι μπορεῖ νὰ μὴν ἀκούσῃ ἱστορικὴ γραμματικὴ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς, καὶ τὸν τρίτον χρόνο νὰ μὴ κάμῃ φροντιστήριον στ' ἀρχαῖα ἑλληνικά. Στὶς ἐξετάσεις πάλι νὰ τοῦ δοθῇ θέμα μόνο ἀπὸ τ' ἀρχαῖα στὰ νέα καὶ αὐτὸ εὐκόλον, ἡ μελέτη του νὰ περιορισθῇ σ' ἕνα συγγραφεὴ καὶ σ' αὐτὸν νὰ ἐξετασθῇ προφορικὰ ὄχι γραμματολογικὲς γνώσεις ὅπως τώρα, ἀλλὰ τὸν ἕνα κλασικὸ πού θὰ μελετήσῃ νὰ τὸν ἔχη καταλάβῃ καὶ νὰ μπορῇ νὰ κάμῃ σωστὴ ἑρμηνεία. Καὶ στ' ἄλλα ὅμως μαθήματα τῆς κοινῆς μορφωτικῆς βάσεως χρειάζεται κάποια ἀλλαγὴ: τὸ μάθημα τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας νὰ λείψῃ, ὅπως καὶ τῆς ἱστορίας. Στὸ γαλλικὸ ἴνστιτούτον, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ σχετικὸ πρόγραμμα, τοὺς δίνουν καὶ κείμενα φιλοσοφικὰ νεώτερα. Ἐπειτα ἱστορία ὅπως εἶπα διδάσκονται δυὸ χρόνια, κι ἔτσι ἔχομε τὴν ἱστορικὴν μόρφωσιν πού ζητήσαμε ἀπὸ τὴ διδασκαλίαν τοῦ μαθήματος αὐτοῦ. Θὰ μπορούσε ἀκόμα νὰ περιορισθῇ ἡ ἀκρόσις τῆς τέχνης σὲ μιὰ μόνο περίοδον, καὶ νὰ λείψῃ ἴσως καὶ ἡ σχετικὴ προπτυχιακὴ ἐξέτασις. Ὅσο γιὰ τὰ παιδαγωγικά θ' ἀκούνε ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι μόνο ἀπὸ δυὸ ὥρες τὰ δυὸ τελευταῖα χρόνια.

Μετὰ τοὺς παραπάνω περιορισμοὺς καὶ ἡ μόρφωσις τῶν φοιτητῶν θεμελιώνεται καλύτερα, καὶ τ' ὠρολόγιον πρόγραμμα πού θ' ἀκολουθοῦν στὸ πανεπιστήμιον ξαλαφρώνει πολὺ. Ἔτσι ὅταν λείψῃ ἡ ἱστορικὴ γραμματικὴ τῆς ἀρχαίας, ἡ ἱστορία καὶ μιὰ, ἡ βυζαντινὴ π. χ. περίοδος τῆς τέχνης, τὸν πρῶτον χρόνο θάχωμε 22 καὶ τὸ δεύτερον 20 ὥρες. Τὸν τρίτον πάλι θ' ἀκούνε ἀρχαῖα ἑλληνικά 3, νεοελληνικά καὶ παιδαγωγικά ἀπὸ 2 ὥρες, καὶ τὸν τέταρτον ἀρχαῖα ἑλληνικά 3 καὶ παιδαγωγικά 2.

* Καὶ στὸ ἀντίστοιχον πτυχίον τῶν γερμανικῶν πανεπιστημίων ἡ ξένη γλῶσσα συνδυάζεται μετὰ δυὸ ἄλλα πτυχιακά μαθήματα, πού τὰ διδάσκει ὁ πτυχιούχος στὰ γυμνάσια, καὶ στὴ Γαλλίαν συνδυάζεται μετὰ τίς κλασικὰς σπουδὰς.

καὶ ἀκόμα τὰ δυὸ αὐτὰ χρόνια ἀπὸ 13 ὧρες ποὺ διδάσκονται στὸ γαλλικὸ ἴνστιτούτο. Ἔτσι θὰ μένη στοὺς φοιτητὲς τοῦ πτυχίου αὐτοῦ καιρὸς ν' ἀκολουθοῦν τὰ δυὸ πρῶτα χρόνια στὸ γαλλικὸ ἴνστιτούτο μαθήματα γαλλικῆς, ποὺ χρειάζονται στοὺς περισσότερους γιὰ νὰ ἐτοιμάζωνται καλύτερα γιὰ τὸ εἰδικὸ τμήμα, καὶ τὰ δυὸ τελευταῖα θάναί πὶο ἐλεύθεροι γιὰ ν' ἀφιερωθοῦν στὸ εἰδικὸ πτυχιακὸ τους μάθημα. Τὴ μόρφωσή τους ὅμως στὴν εἰδικότητα αὐτὴ θὰ μποροῦν νὰ τὴ συμπληρῶνουν μονάχα, ἂν ἐφαρμόζεται πραγματικὰ τὸ ἄρθρο 6 τοῦ σχετικοῦ νόμου, ποὺ ὑποχρεώνει τοὺς πτυχιούχους «νὰ μεταβῶσιν εἰς Γαλλίαν ἐντὸς τριετίας ἀπὸ τοῦ διορισμοῦ των καὶ παραμείνωσιν ἐν αὐτῇ ἀκροώμενοι μαθημάτων πρὸς εὐρύτεραν μόρφωσιν αὐτῶν ἐπὶ ἑξάμηνον»²⁸.

Τὴν ἴδια σύνθεση καὶ ἰδιοτυπία θὰ ἔχουν καὶ τ' ἄλλα πτυχία ξένων γλωσσῶν, ποὺ εἶναι κατὰ τὴ γνώμη μου ἀπαραίτητα νὰ γίνουν γιὰ τὶς ἀνάγκες τῆς γενικῆς καὶ τῆς ἐπαγγελματικῆς προπάντων παιδείας μας: δηλαδὴ ἓνα γιὰ τὴν ἀγγλικὴ γλῶσσα καὶ φιλολογία καὶ ἄλλο γιὰ τὴ γερμανικὴ.

Δ'. Οἱ ἐξετάσεις.

1. Οἱ τμηματικὲς ἐξετάσεις.— Ἐνα ἀπὸ τὰ πὶο σημαντικὰ κεφάλαια στὸ πρόγραμμα τῶν πανεπιστημιακῶν σπουδῶν εἶναι τὸ πρόβλημα τῶν ἐξετάσεων. Τὴ σημασία του τὴν εἶδαμε σὲ διάφορα σημεῖα τῆς μελέτης αὐτῆς, καὶ προπάντων ὅταν κοιτάζαμε τὴν ἱστορίαν τῶν προγραμμάτων (π. σ. 72). Ἐκεῖ εἶδαμε καὶ τὶς διάφορες λύσεις ποὺ ἔχουν δοθῆ ὡς τώρα στὶς φιλοσοφικὲς μας σχολές, καὶ βρήκαμε ὅτι καμιὰ τους δὲν ἔχει καλὰ ἀποτελέσματα· οὔτε ἡ παλιὰ λύση μὲ τὶς πτυχιακὲς καὶ τὶς φαινομενικὲς ἐνδιάμεσες ἐξετάσεις, οὔτε οἱ τωρινὲς τμηματικὲς, οὔτε καὶ τὸ σύστημα τῆς Θεσσαλονίκης, ἂν καὶ τὸ τελευταῖο ἦταν σὲ πολλὰ καλύτερο καὶ ἀπὸ τὸ παλιὸ καὶ ἀπ' αὐτὸ ποὺ ἐφαρμόζεται σήμερα. Οἱ δυὸ πρῶτες λύσεις δὲν ἦταν πρωτότυπες· τὶς μεταφέραμε ἀπὸ ἕνα πανεπιστήμια, ἐδῶ ὅμως πῆραν ἰδιότυπη μορφή γιὰ λόγους πὶο πολὺ προσωπικοὺς παρὰ ἀντικειμενικοὺς (π. σ. 81).

Ξαναθυμίζω σύντομα ὅ,τι εἶδαμε ὡς τώρα γιὰ τὸ σημερινὸ σύστημα τῶν ἐξετάσεων. Στὸ τέλος τοῦ κάθε χρόνου ἐξετάζεται ὁ φοιτητὴς σὲ ὅσα μαθήματα ἄκουσε τὸ χρόνο αὐτόν. Ἄν ἓνας καθηγητὴς διδάσκη τὸ μάθημά του μέσα σὲ δυὸ χρόνια, τὸ ἐξετάζει μόνον μιὰ φορά, ὅταν τελειώσῃ τὴ διδασκαλία του. Ἄν ἓνα μάθημα, ὅπως τὰ ἑλληνικὰ π. χ. τὸ διδάσκουν πολλοὶ εἰδικοί, μοιράζονται μεταξὺ τους τὰ διάφορα χρόνια καὶ ὁ καθένας ἐξετάζει τοὺς φοιτητὲς ποὺ τὸν ἔχουν ἀκούσει. Αὐτὸ γίνεται στὰ τρία πρῶτα χρόνια. Ὅταν τελειώσῃ καὶ ὁ τέταρτος χρόνος τῶν σπουδῶν, ἔρχονται οἱ τελικὲς, οἱ πτυχιακὲς ἐξετάσεις. Σ' αὐτὲς ἐξετάζουσι οἱ μισοὶ ἢ καὶ οἱ περισσότεροι καθηγητὲς στὸ ἓνα πτυχίον καὶ οἱ ἄλλοι στὸ ἄλλο. Ἔτσι ἐξετάζονται ὅλα τὰ μαθήματα, ἀκόμα καὶ τὰ παραρτηματικά, δυὸ φορές, τὰ ἑλληνικὰ μάλιστα καὶ περισσότερες. Τὸ κύριον δηλαδὴ γνώρισμα τοῦ συστήματος αὐτοῦ, ὅπως ἐφαρμόζεται σὲ μᾶς, εἶναι τὸ προσωπικὸ στοιχεῖον καὶ τὸ ἄθροισμα· δὲ λείπει ἀπὸ τὶς τμηματικὲς καὶ τὶς τελικὲς ἐξετάσεις τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου πτυχίου κανένας εἰδικός, καὶ ἡ ἐπιστήμη

γίνεται ἄθροισμα ἀπὸ διάφορα κομμάτια, ἀπὸ γνώσεις ἢ καὶ ἱκανότητες, ἓνα ἄθροισμα μὲ πολὺ προσωπικὸ χαρακτήρα.

Καὶ ἄσχετα ὅμως ἀπὸ τὴν κακὴ ἐφαρμογὴ του, τὸ σύστημα τῶν τμηματικῶν ἐξετάσεων δὲν εἶναι τὸ καλύτερο. Ἔχει βέβαια κι αὐτὸ τὰ καλὰ του, καὶ μάλιστα ὅταν ἔχωμε νὰ κάνωμε μὲ φοιτητὲς ἀπρόθυμους. Ὅπως ἐξετάζονται κάθε χρόνο σὲ ὀρισμένα μαθήματα καὶ ὕλικό, ἀναγκάζονται νὰ φοιτοῦν ταχτικά στὴ σχολή τους, νὰ μελετοῦν τμηματικά καὶ νὰ ξαλαφρώνουν ὄλο καὶ περισσότερο ἀπὸ τὸ ὑπερβολικὸ φόρτωμα ποῦ θὰ εἶχαν, ἂν δοκιμάζονταν μόνο μιὰ φορά, στὸ τέλος τῶν σπουδῶν τους. Τὰ κακὰ ὅμως ποῦ ἔχει τὸ σύστημα αὐτὸ εἶναι πολὺ σοβαρότερα. Ὅπως ἔρχονται οἱ ἐξετάσεις κοντὰ ἢ μιὰ στὴν ἄλλη, τὸ φάσμα τους προβάλλει ἀδιάκοπα στὸ νοῦ τῶν φοιτητῶν κι ἐξουσιάζει τὴν ψυχικὴ τους διάθεση τόσο, ποῦ μπορεῖ νὰ γίνῃ τὸ κυριότερο κίνητρο στὶς σπουδές τους, ἓνα κίνητρο δηλαδὴ ἐξωτερικὸ καὶ ἄσχετο μὲ τὴν πραγματικὴ μόρφωση, μὲ τὴν οὐσία της. Καὶ τέτοια ψυχικὴ διάθεση φυσικὸ εἶναι ἀκόμα νὰ θολώνῃ καὶ τὸ ἀντικειμενικὸ ἀντίκρισμα ἐνὸς ἀγαθοῦ καὶ νὰ ἐμποδίζῃ τὴ μορφωτικὴ του ἐπίδραση. Ἐπειτα ὅταν ὁ φοιτητὴς μαθαί νῃ μιὰ ἐπιστῆμη κατὰ δόσεις ποῦ πρέπει νὰ τὶς ξεφορτωθῇ ἀπὸ πάνω του κατὰ μικρὰ χρονικὰ διαστήματα, δὲν μπορεῖ νὰ κινηθῇ ἐλεύθερα καὶ μὲ πρωτοβουλία στὴν περιοχὴ της, ἢ ἐνότητά της χάνεται ἀπ' ἐμπρός του, καὶ τὰ προβλήματά της στενεύουν καὶ δὲν προφταίνουν νὰ δουλετοῦν καὶ νὰ ὠριμάσουν στὴν ψυχὴ του. Καὶ τὸ ἴδιο στένεμα καὶ σκόρπισμα ἔχομε, ὅταν ξεχωρίζουν κι ἐξετάζονται σὲ διάφορα χρόνια μαθήματα ποῦ εἶναι τῆς ἴδιας ἐπιστήμης, ποῦ τὸ ἓνα συνεχίζει, συμπληρώνει καὶ φωτίζει τὸ ἄλλο. Μὲ τέτοιον τρόπο εὐκόλα ἢ ἐπιστῆμη μπορεῖ ὅπως εἶπα νὰ γίνῃ ἄθροισμα ἀπὸ γνώσεις. Γι' αὐτοὺς τοὺς λόγους νομίζω ὅτι οἱ τμηματικὲς δὲν εἶναι ὁ πιὸ σωστὸς τρόπος ἐξετάσεων, τουλάχιστο γιὰ τὴ φιλοσοφικὴ σχολή, ὅπου ὁ ἐπαγγελματικὸς σκοπὸς πετυχαίνει μόνο μὲ τὸν ἐπιστημονικό. Καὶ εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι καὶ ἡ πλειοψηφία τῆς ἀθηναϊκῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς, ὅπου ἀπὸ χρόνια ἔχουν τὶς τμηματικὲς ἐξετάσεις, δὲν ἔμενε εὐχαριστημένη ἀπὸ τ' ἀποτελέσματά τους, καὶ στὰ 1930 σὲ ὑπόμνημά της πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο ζήτησε νὰ καταργηθοῦν καὶ ν' ἀντικατασταθοῦν μὲ σύστημα παρόμοιο μὲ τῆς Θεσσαλονίκης.

2. Τὸ σύστημα Θεσσαλονίκης.— Τὸ σύστημα τῆς σχολῆς ἐκείνης τὸ εἶδαμε σὲ περασμένο κεφάλαιο (π. σ. 76): Ἐξετάσεις προπαιδευτικὲς στὸ τέλος τοῦ Α' χρόνου, προπτυχιακὲς στὸ τέλος τοῦ Γ', καὶ πτυχιακὲς ὅταν τελείωναν οἱ φοιτητικὲς σπουδές. Σκοπὸς τῶν προπαιδευτικῶν ἦταν νὰ «ἐλέγξουν τὴν ὠριμότητα τοῦ φοιτητοῦ εἰς βασικά γυμνασιακὰ μαθήματα, ἀπαραίτητα διὰ πᾶσαν φιλολογικὴν μόρφωσιν». Ἐπρεπε δηλαδὴ ὁ φοιτητὴς νὰ δείξῃ ὅτι κατέχει ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἱστορία, τὶς βάσεις στὶς δυὸ κλασικὲς γλῶσσες, καὶ ὅτι εἶναι σὲ θέση νὰ γράψῃ μιὰ νεοελληνικὴ σύνθεση τῆς προκοπῆς. Ἄν ὄχι, ἔμενε σ τ ἢ ν ἴ δ ι α τ ᾶ ξ ῃ ἓνα καὶ δυὸ χρόνια, ὥσπου νὰ πετύχῃ. Τέτοια ὅμως ὠριμότητα μπορεῖ νὰ τὴν ἀποχτήσῃ ἓνας νέος ἱκανὸς καὶ στὸ σημερινὸ γυμνάσιο, καὶ εἶναι, πρέπει νὰ ναι ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιὰ νὰ γραφῇ στὴ φιλοσοφικὴ σχολή· ἀλλιῶς ἡ σχολὴ παραστρατίζει ἀπὸ τὸ σκοπὸ της. Ὁ ἔλεγχος ἐπομένως γι' αὐτὴ πρέπει καὶ μπορεῖ νὰ γίνῃ στὶς εἰ-

σιτήριες εξετάσεις. "Ό,τι δέν μπορούμε νά εξασφαλίσωμε απόλυτα όχι μόνο μέ τις είσιτήριες εξετάσεις παρά και μέ άλλα άκόμα μέσα, είναι τὸ νάχουν ὄσοι ἔρχονται στή σχολή τις πνευματικές και ψυχικές ικανότητες γιά πανεπιστημιακές, και μάλιστα φιλολογικές σπουδές. Ἐδῶ φυσικό είναι νά γίνωνται και λάθη, πού μόνο στήν πράξη μπορούμε νά τά ἐλέγξωμε. Συστηματική παρακολούθηση και συχνή δοκιμασία τῶν φοιτητῶν τὸν πρῶτο χρόνο δείχνει στό τέλος ποιοί δέν ἀξίζουν και πρέπει νά φύγουν. Μόνο μέ τέτοιο νόημα θά μπορούσαν νά σταθοῦν οί προπαιδευτικές εξετάσεις· ὄχι ν' ἀφήνουν στήν ἴδια τάξη, παρά ν' ἀποκλείουν ἀπό τή σχολή ὄσους ἀπό τὸ φυσικό τους δέν είναι σέ θέση ν' ἀκολουθήσουν τις σπουδές της. Τέτοια πρόταση εἶχε γίνει ἄλλοτε ἀπό εἰδικούς και γιά τὰ γερμανικά πανεπιστήμια: στό τέλος τοῦ Α' χρόνου ν' ἀποκλείωνται ὕστερα ἀπό εξετάσεις οί ἀκατάλληλοι. Ἡ πρόταση ἔτσι είναι σωστή. Γιά τὸ ξεκαθάρισμα ὁμως τῶν φοιτητῶν δέ χρειάζεται νομίζω νά ὀριστοῦν εξετάσεις, πού τις δυσάρεστες συνέπειές των τις εἶδαμε παραπάνω. Γι' αὐτὸ είναι ὅπως θά ἴδοῦμε και ἄλλος τρόπος, φτάνει μόνο νά πάρωμε τὸν πρῶτο χρόνο γιά δοκιμαστικό.

Οί πτυχιακές εξετάσεις χωρίζονταν σέ δυὸ περιόδους: σέ προπτυχιακές και σέ κυρίως πτυχιακές ἢ τελικές. Στις πρῶτες ἐξετάζονταν τὰ γενικά μαθήματα τοῦ κάθε πτυχίου, και στις τελευταῖες τὰ εἰδικά. Ὁ χωρισμός αὐτός ἔγινε γιά νά μὴ μαζεῦονται πολλά μαθήματα στό τέλος, νά ξαλαφρώνη πρὶν ὁ φοιτητῆς ἀπό τὰ γενικά, και νά μπορῆ τὸν τέταρτο χρόνο ν' ἀφιερώνεται μόνο στὰ εἰδικά, σ' αὐτὰ δηλαδή πού θά τοῦ ἔδιναν ἐπιστημονικότερη και βαθύτερη ἐπαγγελματική μὀρφωση. Τὸ χωρισμὸ τὸν βρίσκω σωστό. Ὅσο καλά και ἂν ὀργανωθοῦν οί πανεπιστημιακές σπουδές, είναι ἐπικίνδυνο γιά τοὺς περισσότερους φοιτητῆς νά μένουν ἀδοκίμαστοι τέσσερα ὀλόκληρα χρόνια, γιατί και τὸ παραστράτημα στις μελέτες είναι εὐκολο και ἡ αὐτοκριτική δυσκολώτατη. Και πολὺ πιὸ ἀναγκαῖα γίνεται μιὰ ἐνδιάμεση δοκιμασία, ὅταν ὅπως σέ μᾶς ὁ φοιτητῆς τοῦ κάθε πτυχίου ἔχη νά ἐξετασθῆ ἐκτὸς ἀπό τὰ εἰδικά και σέ ἄρκετά ἄλλα γενικά μαθήματα. "Αν τ' ἀφήσωμε ὅλα στήν τελική ἐξέταση, τὸν ἀναγκάζωμε νά σκορπίση τὴν προσοχή του σέ πολλά, και νά φορτώση τὴ μνήμη του, κι ἔτσι τὸν ἐμποδίζωμε νά συγκεντρωθῆ στή μελέτη του και νά βαθύνη σέ λίγα μαθήματα. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο προτίμησα στήν πρότασή μου τὸ χωρισμὸ, και πρότεινα νά γίνωνται στὰ τέσσερα χρόνια δυὸ εξετάσεις, προπτυχιακές και πτυχιακές. Δέχτηκα δηλαδή τὸ σύστημα τῆς Θεσσαλονίκης, ἄλλα μέ οὐσιαστικές ἀλλαγές. Τις ἀλλαγές αὐτές τις ἀνάφερα σύντομα ὅταν ἔδινα τὸ πρόγραμμα τῶν πτυχίων· ἐδῶ ὁμως είναι ἀνάγκη νά δοῦμε τὴ δικαιολογία τους και νά συμπληρώσωμε ὅ,τι χρειάζεται.

3. Τὸ προτεινόμενο σύστημα.— α. Δοκιμαστικός χρόνος.— Ὅπως εἶδαμε, οί προπαιδευτικές εξετάσεις τῆς Θεσσαλονίκης δέν μποροῦν νά σταθοῦν. Ἐπειδὴ ὁμως ὄσο καλή και αὐστηρή και ἂν είναι ἡ ἐπιλογή τῶν φοιτητῶν, πάντα θά γίνωνται και λάθη, πρέπει νά πάρωμε τὸν πρῶτο χρόνο τῶν σπουδῶν γιά δοκιμαστικό. Και νά ὀργανώσωμε ἔτσι τὸ πρόγραμμα, τὴ διδασκαλία και τὴν ἐργασία, ὥστε και μέ τις φοιτητικές δυνάμεις και ἀνάγκες νά ταιριάζη, και ἡ καθοδήγηση νά γίνεται συστηματική, μαζί ὁμως μ' αὐτὴ και ἡ δοκιμασία. Στὸ χρόνο

αὐτὸν τὸ κέντρο τοῦ βάρους πέφτει κυρίως στὰ γλωσσικά μαθήματα, στὰ κλασικά καὶ τὰ νεοελληνικά. Καὶ σ' αὐτὰ καλύτερα παρὰ σὲ κάθε ἄλλο μάθημα μπορεῖ νὰ ἐφαρμόζεται ἡ φροντιστηριακὴ ἐργασία, νὰ προετοιμάζεται ἰδιαίτερα καὶ συχνὰ ὁ κάθε φοιτητὴς γιὰ τὸ ὑλικὸ ποὺ διδάσκεται, νὰ γίνωνται πολλές ἀσκήσεις, μικρὲς κοινὲς ἐργασίαι κ. τ. π. Τὸ ξέρω ὅτι τέτοιος τρόπος ἐργασίας ποὺ θυμίζει γυμνάσιο, θὰ φανῆ ἀταίριαστος μὲ τὴν ἀκοδημαϊκὴ σοβαρότητα καὶ τὴν πανεπιστημιακὴ παράδοση, καὶ πολὺ περισσότερο ἀφοῦ προϋπόθεση στὴν πρότασή μου ἔχω βάλει νὰ παίρνω μόνον τοὺς ἱκανοὺς φοιτητὲς. Καὶ ὅμως καὶ οἱ πῶς ἱκανοὶ τοὺς χρειάζονται τέτοια ἀμεση ἐπαφὴ μὲ τὸν καθηγητὴ τους, χρειάζεται νὰ ὀδηγηθοῦν συστηματικὰ σὲ τρόπο ἐργασίας καὶ μελέτης, ποὺ δὲν τὸν ἔχουν συνηθίσει ἀπὸ τὸ γυμνάσιο. Καὶ ἀκόμα τέτοια διδασκαλία μπορεῖ νὰ στέκεται σ' ἐπίπεδο ἀνώτερο, ποὺ κάθε ἄλλο παρὰ προσβάλλει τὸ φοιτητὴ καὶ τὴ φιλοτιμία του, τὸν καθηγητὴ καὶ τὸ πανεπιστημιακὸ κύρος. Στὸ τέλος τοῦ χρόνου οἱ κλασικοὶ φιλόλογοι καὶ ὁ νεοελληνιστὴς σὲ εἰδικὲς συνεδρίες θὰ λένε τὴ γνώμη τους γιὰ τὸν κάθε φοιτητὴ — γνώμη ποὺ θὰ στηρίζεται καὶ στὶς γραπτὲς ἐργασίαι τοῦ καθενὸς — θὰ συζητοῦν καὶ θὰ ξεχωρίζουν ὅσους δὲν ἀξίζουν ὅσους δηλαδή ἔχουν δείξει καθαρὰ ὅτι ἀπὸ τὸ φυσικὸ τους δὲν εἶναι κατάλληλοι γιὰ φιλολογικὲς σπουδές. Γιὰ ὅποιον φοιτητὴ θ' ἀποφασίζῃ ἢ ἐπιτροπὴ ὁμόφωνα ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ προκόψῃ στὴ φιλοσοφικὴ σχολή, θὰ τὸν καλῇ καὶ θὰ τοῦ συσταίῃ ν' ἀλλάξῃ στάδιο, ὅσο εἶναι ἀκόμα νωρίς. "Αν δὲν ἀκολουθήσῃ τὴ σύσταση, θὰ εἶναι ἐλεύθερος νὰ προχωρήσῃ στὸ δεύτερο χρόνο, ἢ εὐθύνη ὅμως γιὰ τὶς συνέπειαι θὰ βαραινῇ μονάχα αὐτόν.

β. Προπτυχιακὲς ἐξετάσεις.— Στὴ σχολὴ Θεσσαλονίκης εἶχαν ὀρίσει νὰ γίνωνται οἱ προπτυχιακὲς ἐξετάσεις στὸ τέλος τοῦ τρίτου καὶ στὴν ἀρχὴ τοῦ τέταρτου χρόνου. Ἐξετάζονταν τότε σὲ 5 ἢ 6 μαθήματα, καὶ μέσα σ' αὐτὰ ἦταν στὰ περισσότερα πτυχία καὶ τ' ἀρχαῖα ἑλληνικά, ἓνα μάθημα δηλαδή ὅπου εἶχε ἀπὸ τὸ φοιτητὴ πολλές καὶ δύσκολες ἀπαιτήσεις (π. σ. 80). Κι αὐτὸ εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους λόγους, ποὺ ἔκαμε τὴ σχολὴ νὰ βάλῃ τὶς ἐξετάσεις αὐτὲς τόσο κοντὰ στὶς πτυχιακὲς. Ἔτσι ὅμως ἔμενε στοὺς φοιτητὲς μόνον ἓνας χρόνος γιὰ νὰ δουλέψουν πῶς ἄνετα καὶ βαθύτερα τὰ εἰδικὰ μαθήματα τοῦ πτυχίου τους, ἂν καὶ ἀπ' αὐτὰ κυρίως περίμεναν τὴν ἐπιστημονικὴ μὀρφωσὴ τους. Ὀλόκληρος ὁ Γ' χρόνος περνοῦσε χωρὶς ἄνεση, μὲ τὶς 33 ὥραις τὴν ἐβδομάδα ἀκροάσεις καὶ μὲ τὴν ἔννοια τῶν ἐξετάσεων. Ἀλλὰ καὶ ὁ τέταρτος χρόνος δὲν ἐλευθερωνόταν ἀπ' αὐτὴ, ἀφοῦ μετρημένοι ἦταν ὅσοι κατόρθωναν νὰ τελειώσουν ὅλα τὰ προπτυχιακὰ μὲ τὴν πρώτη καὶ τὴ δεύτερη περίοδο. Καὶ ὅσοι ὅμως τὸ κατόρθωναν δὲν μποροῦσε νὰ πετύχουν τὸ σκοπὸ τῆς σχολῆς σὲ τόσο λίγον καιρὸ. Γι' αὐτὸ πολλοὶ καθηγητὲς εἶχαν τὴ γνώμη ὅτι οἱ προπτυχιακὲς ἐξετάσεις ἔπρεπε νὰ μποῦν στὸ τέλος τοῦ δευτέρου χρόνου. Γνώμη σωστὴ, γιατί γιὰ νὰ συγκεντρωθῇ ἓνας σπουδαστὴς σὲ λίγα μαθήματα καὶ νὰ βαθύνῃ σ' αὐτὰ, μὀλις τοῦ φτάνουν δυὸ χρόνια, καὶ τότε πάλι θὰ τὸ μπορέσῃ, ἂν τὸν καιρὸ αὐτόν εἶναι ἐλεύθερος ἀπὸ ἐξετάσεις καὶ ἀπὸ πολλὰς ἀκροάσεις. Γι' αὐτὸ ὅμως πρέπει τὰ προπτυχιακὰ νὰ τελειώνουν πραγματικὰ τὸ δεύτερο χρόνο καὶ νὰ μὴ σέρνονται μὲ ἀδιάκοπες ἐξετάσεις καὶ σπὸν τρίτο.

Ἀναγκαστικὰ λοιπὸν θὰ γίνωνται δυὸ φορές οἱ προπτυχιακὲς ἐξετάσεις: τὸν Ἰούνιο τοῦ Β' χρόνου καὶ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ Γ'. Ὅποιος ἀποτύχει θάνατι ὑποχρεωμένος χωρὶς καμιά ἐξαίρεση νὰ χάσῃ τὴ χρονιά του. Τὸ μέτρο βέβαια εἶναι σκληρὸ, μονάχα ὅμως ἔτσι θὰ μπορέσουν στὰ δυὸ τελευταῖα χρόνια νὰ συγκεντρωθοῦν πραγματικὰ στὰ πτυχιακὰ τους μαθήματα. Ἄλλωστε ὅταν καὶ τὴ δεύτερη χρονιά συνεχίζεται συστηματικὴ ἢ ἐργασία τοῦ προσωπικοῦ, ὅταν ὁ φοιτητὴς θὰ ἔχῃ ὀρισμένο πρόγραμμα γιὰ τὶς ἐξετάσεις καὶ δὲ θὰ εἶναι φορτωμένος μὲ πλῆθος μαθημάτων, γιὰ τὴν ἀποτυχία του μονάχα αὐτὸς θὰ εἶναι ὑπεύθυνος.

Μὲ κριτήρια ὅσο γίνεται πιὸ ἀντικειμενικὰ προσπάθησα παραπάνω νὰ περιοριστοῦν τὰ ὑποχρεωτικὰ μαθήματα στὸ ἐλάχιστο, ὥστε καὶ τὸ φόρτωμα τοῦ μνημονικοῦ νὰ λείπῃ καὶ καιρὸς πολὺς νὰ μένῃ γιὰ ἰδιαίτερη ἀτομικὴ δουλειά. Ὁ περιορισμὸς ὅμως ὅπως εἶδαμε εἶναι ἀκόμα πιὸ αὐστηρὸς σὲ ὅσα μαθήματα ἐξετάζονται ἀπὸ τοὺς εἰδικούς. Στ' ἄλλα θὰ ἔχωμε συνεξέταση ἢ εὐκαιριακὴ ἢ συστηματικὴ. Ἀπὸ τὰ ὑποχρεωτικὰ μαθήματα ξεχώρισα γιὰ προπτυχιακὴ ἐξέταση ἔκτος ἀπὸ τ' ἀρχαῖα ἑλληνικὰ καὶ τὰ λατινικὰ, τὴν τέχνη, μιὰ ἱστορικὴ περίοδο καὶ τὴ συστηματικὴ φιλοσοφία. Τὰ τρία τελευταῖα, ἐπειδὴ δὲν μποροῦν νὰ συνεξετάζωνται συστηματικὰ μαζί μὲ ἄλλο μάθημα, τὴν ἱστορίαν ὅμως καὶ τὴ φιλοσοφίαν καὶ γιὰ ἓνα ἄλλο ἀκόμα λόγο: γιὰ νὰ χῶμε μὲ τὴν ἐξέταση κάποια ἐγγύηση, ἂν κάποτε σ' ἐξαιρητικῇ μόνον περιστασῇ βρεθῇ στὴν ἀνάγκη ἓνας καθηγητὴς νὰ διδάξῃ στὸ σχολεῖο του προσωρινὰ τὰ μαθήματα αὐτά. Συστηματικὴ ὅμως φιλοσοφία, ἱστορία καὶ τέχνη θὰ τὰ ἐξετάζωνται στὰ προπτυχιακὰ μόνον ὅσοι δὲν ἔχουν ἀντίστοιχα εἰδικὰ πτυχία. Ὁ φιλόσοφος, ὁ ἱστορικὸς καὶ ὁ ἀρχαιολόγος θὰ ἐξετάζεται τὸ μάθημα τῆς εἰδικότητός του μονάχα μιὰ φορά, στὰ πτυχιακὰ. Ἐξαίρεση γίνεται μὲ τ' ἀρχαῖα ἑλληνικὰ, γιὰ τὸ μάθημα αὐτὸ ἢ διαβάθμιση εἶναι εὐκόλῃ κι ἔρχεται μόνῃ της μὲ τὶς δυσκολίες ποὺ παρουσιάζει ἢ γλώσσα καὶ ἢ πραγματικὴ κατοχὴ της. Εἶναι δυσκολίες ποὺ μέσα σὲ δυὸ χρόνια μὲ συστηματικὴ ἐργασία καὶ μελέτη μποροῦν καὶ πρέπει νὰ ὑπερνικηθοῦν, γιὰ νὰ νῆσαι σὲ θέσιν ὁ φοιτητὴς τὰ ὑπόλοιπα χρόνια νὰ δουλέψῃ βαθύτερα καὶ πλατύτερα τοὺς κλασικούς. Καὶ αὐτὸ κυρίως τὸ σκοπὸ θὰ ἔχουν στὸ μάθημα αὐτὸ οἱ προπτυχιακὲς ἐξετάσεις: νὰ δείξουν ὅτι ὁ φοιτητὴς κατέχει καλὰ τὸ μηχανισμό τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς, ὅτι καταλαβαίνει ἓνα κλασικὸ κείμενον κι ἔχει συνηθίσει νὰ τὸ μεταφράζῃ σωστά, νὰ τὸ ζωντανεύῃ στὴ γλώσσα μας. Τὸ ἴδιο καὶ μὲ τὰ λατινικὰ γιὰ ὄσους θὰ πάρουν τὸ φιλολογικὸ πτυχίον. Δὲ βάζω στὰ προπτυχιακὰ καὶ τὰ νέα ἑλληνικὰ, γιὰ τὸ ἔδω λείπουν οἱ γλωσσικὲς δυσκολίες καὶ ἡ διπλὴ ἐξέταση εἶναι περιττή. Μόλα ταῦτα τὸ βασικὸ αὐτὸ μάθημα θὰ ἔχῃ καὶ τὸ δεύτερον χρόνον τὴν ἴδια βαρύτητα ὅπως καὶ τὸν πρῶτον: ὁ εἰδικὸς καθηγητὴς θὰ παρακολουθῇ καὶ τώρα τοὺς φοιτητὰς του ἔτσι, ποὺ στὸ τέλος καὶ χωρὶς εἰδικὴ ἐξέταση θάνατι σὲ θέσιν νὰ βαθμολογῇ τὸν καθένα ἀνάλογα μὲ τὴν ἱκανότητά του.

Ἡ ἐξέταση στὰ προπτυχιακὰ θὰ εἶναι προφορικὴ, καὶ μόνον στ' ἀρχαῖα ἑλληνικὰ καὶ τὰ λατινικὰ θὰ γίνεται καὶ γραπτὴ μὲ θέματα ἀπὸ τὶς κλασικὲς γλώσσας στὴ νεοελληνικὴ. Στὴν ἐξεταστικὴ ἐπιτροπὴ τῶν εἰδικῶν ποὺ διδάσκουν τὰ ἐξεταζόμενα μαθήματα θὰ λαβαίνει μέρος

καὶ ὁ νεοελληνιστής. Στὴ βαθμολογία τ' ἀρχαῖα ἑλληνικά, τὰ λατινικά καὶ τὰ νεοελληνικά νομίζω ὅτι πρέπει νάχουν διπλὸ συντελεστή. Οἱ ἐξετάσεις ὅπως εἶπα θὰ γίνωνται μόνο δυὸ φορές τὸν Ἰούνιο τοῦ Β' χρόνου καὶ στὴν ἀρχὴ τοῦ Γ', καὶ γιὰ κανένα λόγο δὲν πρέπει νὰ ἐπιτρέπεται καὶ τρίτη περίοδος. Ὅποιος ἀποτύχει ἢ καὶ δὲν παρουσιάσῃ στὴ δεύτερη περίοδο θὰ χάνῃ τὴ χρονιά του. Σὲ ὅσους ὅμως εἶχε γίνῃ σύσταση στὸ τέλος τοῦ πρώτου χρόνου νὰ προτιμήσουν ἄλλο ἐπάγγελμα καὶ δὲν τὴν ἀκολούθησαν, αὐτοὶ ἂν ἀποτύχουν στὰ προπτυχιακὰ, εἶναι σωστὸ νὰ μὴ ἔχουν πιά τὸ δικαίωμα νὰ συνεχίσουν τίς σπουδές τους στὴ φιλοσοφικὴ σχολή.

γ. Πτυχιακὲς ἐξετάσεις.— Ἐρχομαι τώρα στὶς πτυχιακὲς ἐξετάσεις. Κι ἐπειδὴ ὁ λόγος γιὰ ἐκπαιδευτικὰ πτυχία, τὸ πρῶτο ἐρώτημα ποῦ προβάλλει ἐδῶ, εἶναι ἂν οἱ ἐξετάσεις αὐτὲς θάναν καὶ σὲ μᾶς κρατικὲς ὅπως ἄλλου, ἢ θὰ ἐξακολουθήσουν νὰ γίνωνται ὅπως τώρα. Στὶς δυὸ ξένες χώρες ποῦ εἶδαμε σὲ περασμένο κεφάλαιον, καὶ ὁ τρόπος τῶν ἐξετάσεων καὶ ἡ ὕλη τους κανονίζονται ἀπὸ τὴν Πολιτεία, στὴ Γαλλία μάλιστα τὸ πρόγραμμα τῆς ὕλης εἶναι λεπτομερειακόν. Οἱ ἐξεταστικὲς ἐπιτροπὲς στὴ Γερμανία διορίζονται κάθε χρόνο ἀπὸ τὸ ὑπουργεῖο παιδείας καὶ εἶναι μικτὲς ἀπὸ ἐκπαιδευτικούς τῆς μέσης παιδείας καὶ ἀπὸ καθηγητὲς τῶν πανεπιστημίων*. Σὲ μᾶς ἡ μόνη ἐπέμβαση τῆς Πολιτείας σήμερον εἶναι μερικὲς γενικότερες διατάξεις γιὰ τὴν βαθμολογία, τὰ μαθήματα, τὸν ἀριθμὸ τῶν πανεπιστημιακῶν ποῦ ἐξετάζονται κτλ., καὶ μέσα στὰ πλατύτατα αὐτὰ ὅρια μπορεῖ ἡ σχολὴ καὶ ὁ κάθε ἐξεταστής νὰ κινηθῇ ὅπως θέλει. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ αὐθαιρεσία στὶς ἐξετάσεις ἦταν καὶ εἶναι κάποτε μεγάλη.

Ἡ ἀνάγκη νὰ κανονισθῇ λεπτομερειακὰ καὶ στὶς δικές μας σχολὰς ὁ τρόπος καὶ ἡ ὕλη τῶν ἐξετάσεων δὲ χρειάζεται καμιά δικαιολογία, ὅπως δὲ χρειάζεται νὰ δικαιολογηθῇ καὶ ἡ ἐπέμβαση τῆς Πολιτείας σὲ πτυχία μάλιστα κρατικὰ**. Μποροῦν ὅμως νὰ σταθοῦν καὶ σὲ μᾶς οἱ μικτὲς ἐξεταστικὲς ἐπιτροπὲς; Σ' αὐτὸ τὸ ἐρώτημα μόνο ἀρνητικὴ ἀπάντηση θὰ δοθῇ σήμερον. Ἄν σὲ ἄλλες χώρες ἡ μέση παιδεία ἔχει πολλοὺς πραγματικούς καὶ ἱκανότατους ἐργάτες τῆς ἐπιστήμης, στὴ δική μας τέτοιοι ἐργάτες εἶναι σπάνιες, πολὺ σπάνιες ἐξαιρέσεις (σ. 49). Ἐτσι καὶ οἱ πτυχιακὲς ἐξετάσεις ποῦ εἶναι καθαρὰ ἐπιστημονικὲς, γιὰ πολὺν καιρὸ μόνο ἀπὸ πανεπιστημιακοὺς μπορεῖ νὰ γίνωνται. Αὐτὸ ὅμως δὲ θὰ πῆ πῶς πρέπει νὰ μείνωμε στὴν ἴδια κατάσταση. Εἶναι Α) ἀπαραίτητο νὰ βγῇ σχετικὸ διάταγμα λεπτομερειακόν. Σημειῶνω τὰ πρὸ κύρια σημεία:

α') Στὸ σημερινὸ διάταγμα ἀναφέρονται μόνο τὰ ὀνόματα καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθημάτων. Ὅπως ὅμως εἶδαμε χρειάζεται νὰ ὀρισθῇ ἡ ὕλη καὶ οἱ ἀπαιτήσεις σὲ κάθε μάθημα, ὥστε καὶ ὁ ἐξεταστής νὰ ξέρῃ τί μπορεῖ νὰ ζητήσῃ, καὶ ὁ φοιτητὴς πῶς θὰ κανονίξῃ τὴ μελέτη του (σ. 73).

* Κι ἐπειδὴ τὰ πανεπιστήμια ἐκεῖ εἶναι πολλὰ, τὸ κανονικόν εἶναι ὁ φοιτητὴς νὰ ἐξετάζεται ἀπὸ πρόσωπα ποῦ τοῦ εἶναι ἄγνωστα. Ἐτσι ἡ ἐξέταση παίρνει πρὸ ἀντικειμενικὸ χαρακτήρα.

** Βλ. τὴν ἱστορίαν τῶν προγραμμάτων σ. 72.

β') Είναι ανάγκη να όριστῆ ὄχι μόνο πόσα καὶ ποιά μαθήματα θὰ εξετάζονται στὰ πτυχιακά, ποιά ἀπ' αὐτὰ γραπτὰ καὶ προφορικά καὶ ποιά μόνο προφορικά, ἀλλὰ καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν εξεταστῶν, ἀκόμα καὶ ἡ ὥρα ποὺ θὰ κρατῆ ἡ προφορικὴ καὶ γραπτὴ εξέταση τοῦ κάθε μαθήματος. Σύμφωνα μὲ τὸ διάταγμα τοῦ 1937 εξετάζονται σήμερα γραπτὰ στὸ φιλολογικὸ πτυχίον ἑλληνικὸ καὶ λατινικὸ θέμα, καὶ στὸ ιστορικοαρχαιολογικὸ τοὺς δίνουν δυὸ ζητήματα, τὸ ἓνα ιστορικὸ καὶ τὸ ἄλλο ἀρχαιολογικὸ. Τὰ γραπτὰ τὰ βαθμολογοῦν ὅλοι οἱ ειδικοί. Κατὰ τὸ ἴδιο διάταγμα ἀντίθετα ὅμως μὲ τὸ νόμο (σ. 85) εξετάζονται προφορικά, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ παιδαγωγικά, οἱ ιστορικοὶ καὶ ἀρχαιολόγοι 10 μαθήματα ἀπὸ 11 καθηγητές, καὶ οἱ φιλόλογοι 7 μαθήματα ἀπὸ 10 ειδικούς — οἱ 4 εἶναι τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν! Ἀντίθετα καὶ μὲ τὸ νόμο καὶ τὸ διάταγμα ποὺ ὀρίζουν ὅτι «αἱ προφορικαὶ εξετάσεις διεξάγονται προεδρεύοντος τοῦ κοσμήτορος ἐπὶ παρουσίᾳ δύο τοῦλάχιστον καθηγητῶν καὶ τ' ἀποτελέσματα ἀνακοινοῦνται ἀμέσως εἰς τοὺς εξετασθέντας», στὴν ἀθηναϊκὴ σχολὴ ὁ κάθε καθηγητῆς εξετάζει σὲ χωριστὴ ὥρα καὶ μόνος του τὸν ὑποψήφιο, εξετάζει ὅσο θέλει, βαθμολογεῖ, δίνει τὸ βαθμὸ στὸ γραμματέα, καὶ αὐτὸς βγάζει καὶ λέει στὸν ἐξαντλημένον πιά ὑποψήφιο τ' ἀποτελέσματα! Τέτοιοι ὅροι εἶναι βέβαια ἀδύνατο νὰ κρατηθοῦν. Σύμφωνα μὲ τὸ πρόγραμμα ποὺ προτείνω στὴ μελέτη αὐτῆ: 1) Ὁ ὑποψήφιος θὰ κάμῃ πρῶτα μιὰ ἐπιστημονικὴ ἐργασία παρμένη ἀπὸ τὸ κύριον εἰδικὸ μάθημα τοῦ πτυχίου του. Τὴν ἐργασία αὐτὴ ποὺ εἶναι προκριματικὴ καὶ ἀπὸ ἓνα ὡς δυὸ τὸ πολὺ τυπογραφικὰ φύλλα, θὰ τὴν βαθμολογοῦν οἱ δυὸ ειδικοί ποὺ θὰ εξετάζουν τὸν ὑποψήφιο καὶ προφορικά, καὶ ὁ βαθμὸς τῆς θὰ λογαριάζεται στὸ συνολικὸ βαθμὸ τοῦ πτυχίου σὰν ἓνα μάθημα μὲ μόνον συντελεστὴ*. 2) Ὑστερα ἔρχονται οἱ πτυχιακὲς εξετάσεις. Τὴν ἀρχὴν ποὺ ἐφαρμόστηκε καὶ σὲ μᾶς, οἱ εξετάσεις αὐτὲς νὰ εἶναι γραπτὲς καὶ προφορικὲς, τὴν βρίσκω σωστὴ. Συνδυάζοντας γραπτὰ καὶ προφορικὰ μαζί ἀποφεύγομε τὴ μονομέρεια καὶ μποροῦμε νὰ ἐκτιμήσωμε τὸν ὑποψήφιο ἀπὸ περισσότερες ἀπόψεις, πιὸ ἀντικειμενικὰ καὶ δικαιότερα**. Ἔτσι ὅλα τὰ πτυχιακὰ μαθήματα πρέπει νὰ εξετάζονται ὄχι μόνο προφορικὰ παρὰ καὶ γραπτὰ***. Ἀπὸ τὴν γραπτὴ ὅμως εξέταση μπορεῖ νομίζω νὰ ἐξαιρεθῆ τὸ εἰδικὸ μάθημα ὅπου ὁ ὑποψήφιος θὰ ἔχη πιά δείξει τὴν ἰκανότητά του μὲ τὴ μεγάλη ἐπιστημονικὴ του ἐργασία*, καθὼς καὶ τὰ μαθήματα ποὺ παίρνουν δευτερώτερη θέσιν κι ἔχουν μικρότερον συντελεστὴ, δηλαδὴ ἡ γλωσσολογία στὸ φιλολογικὸ πτυχίον, καὶ ἡ γεωγραφία στὸ ιστορικόν. 3) Σὲ κάθε πτυχίον εξετάζονται ἀπὸ τοὺς ειδικούς αὐτὰ τὰ μαθήματα: α) Σ τὸ φιλολογικόν, ἀρχαῖα ἑλληνικά, νεοελληνικά, λατινικά, καὶ μόνο προφορικὰ γλωσσολογία. β) Σ τὸ ιστορικόν, ἀρχαῖα ἑλληνικά, νεοελληνικά, δυὸ

* Στὰ γερμανικά πανεπιστήμια γιὰ τὴν γραπτὴν ἐπιστημονικὴν ἐργασίαν δίνουν στὸν ὑποψήφιο προθεσμίαν 3 ὡς 4 μῆνες, μπορεῖ ὅμως ἡ ἐξεταστικὴ ἐπιτροπὴ νὰ παρατείνῃ τ' ὄριον αὐτό.

** Στὴ Γαλλίαν ὅλα τὰ πτυχιακὰ μαθήματα εξετάζονται γραπτὰ καὶ προφορικά. Τὸ ἴδιον καὶ στὴ Βαυαρίαν. Στὰ πρωσσικά πανεπιστήμια γραπτὰ εξετάζονται μόνο οἱ γλώσσες — κλασικὲς καὶ νεώτερες — καὶ τ' ἄλλα προφορικά. Ἡ ἐξεταστικὴ ὅμως ἐπιτροπὴ ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ζητήσῃ γραπτὴν εξέτασιν καὶ σὲ ὅποιον ἀπὸ τὰ τελευταῖα αὐτὰ μαθήματα τὸ νομίζει ἀπαραίτητον.

*** Ὅπως ἡ μεγάλη ἐπιστημονικὴ ἐργασία, ἔτσι καὶ τὰ γραπτὰ εἶναι προκριματικὰ καὶ τὸ καθένα τὸν βαθμολογοῦν μόνον οἱ ειδικοί ποὺ εξετάζουν καὶ προφορικά. Στὴ συνολικὴ ὅμως βαθμολογία κάθε μαθήματος λογαριάζεται ὁ μέσος ὅρος τῶν βαθμῶν σὲ γραπτὰ καὶ προφορικά. Μόνον ἡ ἐπιστημονικὴ ἐργασία ἔχει τὴν θέσιν χωριστοῦ μαθήματος.

* Ἐκτὸς ἂν εἶναι γιὰ κλασικὲς ἢ νεώτερες γλώσσας.

Ιστορικές περίοδοι, και μόνο προφορικά γεωγραφία. Οί δυο ιστορικοί συνεξετάζουν τὰ κύρια σημεία και τῶν δύο ἄλλων περιόδων*. γ) Σ τ ὀ φ ι λ ο σ ο φ ι κ ὸ, ἀρχαῖα ἑλληνικά, νεοελληνικά, συστηματική φιλοσοφία, και ἱστορία φιλοσοφίας. δ) Σ τ ὸ ἀ ρ χ α ι ο λ ο γ ι κ ὸ, ἀρχαῖα ἑλληνικά, νεοελληνικά, ἀρχαία τέχνη, βυζαντινὴ τέχνη. 4) Κάθε μάθημα τὸ ἐξετάζει προφορικά και τὸ βαθμολογεῖ ἕνας μόνον ἐξεταστής, ἐκτὸς ἀπὸ τ' ἀρχαῖα ἑλληνικά και τὰ λατινικά, ὅπου ἐξετάζουν δυὸ εἰδικοί. Ἐτσι στὸ ἱστορικὸ και τὸ φιλολογικὸ πτυχίον θὰ εἶναι ἀπὸ 6 ἐξεταστές, στὸ φιλοσοφικὸ και τὸ ἀρχαιολογικὸ ἀπὸ 5. 5) Στ' ἀρχαῖα ἑλληνικά και τὰ λατινικά ἐξετάζονται γραπτὰ θέματα ἀπὸ τὶς κλασικὲς γλώσσες στὴ νεοελληνική, καθὼς και ἀντίστροφα. Κι ἐδῶ νομίζω πὼς εἶναι σωστὴ ἡ ἀρχὴ ποὺ ἐφαρμόζουν και ξένα πανεπιστήμια, νὰ ἐπιτρέπουν δηλαδὴ στὸν ὑποψήφιο νὰ χρησιμοποιήσῃ ἂν θέλῃ και λεξικό. Ὅσο γιὰ τὴ γραπτὴ ἐξέταση στὰ νεοελληνικά, πολὺ προτιμότερη ἀπὸ τὴ νεοελληνικὴ σύνθεση εἶναι κατὰ τὴ γνώμη μου ἡ ἀνάλυση ἑνὸς λογοτεχνικοῦ ἔργου πεζοῦ ἢ ποιητικοῦ. 6) Ἡ ὥρα ποὺ θὰ ἐξετάζεται γραπτὰ και προπάντων προφορικά τὸ κάθε μάθημα δὲν εἶναι σωστὸ ν' ἀφήνεται στὴ διάθεση τῶν ἐξεταστῶν, παρὰ πρέπει νά ναι ὀρισμένη. Εἶναι χαρακτηριστικὸ πὼς ἡ σχολὴ Θεσσαλονίκης ἀναγκάστηκε νὰ ὀρίσῃ στὸν ὀδηγὸ τῆς ὅτι «ἡ εἰς ἕκαστον μάθημα ἐξέτασις τοῦ ὑποψηφίου διαρκεῖ οὐχὶ ἔλασσον τῶν εἴκοσι λεπτῶν, οὐδὲ πλέον τῆς ἡμισείας ὥρας, εἰς δὲ τὴν ἐρμηνείαν τῶν συγγραφέων... οὐχὶ πλέον τῶν τριῶν τετάρτων τῆς ὥρας**». 7) Ὁ ὑποψήφιος στὴν αἴτησή του γιὰ τὶς ἐξετάσεις θὰ δηλώσῃ ποιά περιοχὴ ἔχει ξεχωρίσει ἀπὸ κάθε μάθημα, και σ' αὐτὴ κυρίως θὰ ἐπιμένῃ ὁ ἐξεταστής.

γ) Γιὰ πολλοὺς λόγους οἱ ἐξετάσεις πρέπει νὰ γίνωνται ἐμπρὸς σ' ἐπιτροπὴ και ὄχι ἀπὸ τὸν κάθε ἐξεταστὴ χωριστά, αὐτὴ νὰ βγάξῃ τὸ γενικὸ ἀποτέλεσμα και ὁ πρόεδρος τῆς νὰ τὸ λήῃ ἀμέσως στὸν ὑποψήφιο. Στὶς γραπτὲς ἐξετάσεις ἐπιτροπὴ εἶναι οἱ δυὸ εἰδικοί ποὺ δίνουν τὰ ζητήματα και βαθμολογοῦν, οἱ προφορικὲς ὅσοι ἐξετάζουν.

β) Μονάχο του ὅμως τὸ λεπτομερειακὸ διάταγμα γιὰ τὶς ἐξετάσεις, ποὺ θὰ ὀρίξῃ ὅσα σημείωσα παραπάνω και ὅ,τι ἄλλο ἀκόμα βρεθῆ ἀπαραίτητο, δὲ φτάνει γιὰ νὰ πάρουν οἱ ἐξετάσεις αὐτὲς τὸν κρατικὸ χαρακτήρα ποὺ χρειάζονται. Αὐτὸν θὰ τὸν ἔδιναν κυρίως οἱ μικτὲς ἐξεταστικὲς ἐπιτροπές. Ἄν ὅμως τέτοιες ἐπιτροπές εἶναι ἀδύνατο σήμερα νὰ σταθοῦν, μπορεῖ νὰ γίνῃ κάτι ἄλλο: οἱ κρατικὲς δηλαδὴ αὐτὲς ἐξετάσεις ὄχι μόνον νὰ παραστέκῃ, παρὰ νά ναι και πρόεδρος τῆς ἐπιτροπῆς ἕνας ἀντιπρόσωπος τοῦ ὑπουργείου παιδείας. Και φυσικὸς τέτοιος ἀντιπρόσωπος εἶναι ὁ Πρόεδρος τοῦ «Ἀνωτάτου Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου» ἢ ὁ ἀναπληρωτὴς του. Αὐτὸς δὲ θά ναι ἄπλο σύμβολο ποὺ θὰ συμβολίζῃ τὸν κρατικὸ χαρακτήρα τῶν ἐξετάσεων, παρὰ θὰ φροντίζῃ νὰ γίνωνται οἱ ἐξετάσεις σύμφωνα μὲ τὶς διατάξεις και τὸ πνεῦμα τοῦ νόμου***.

* Γιὰ τὴν εὐκαιριακὴ συνεξέταση ἄλλων μαθημάτων στὰ ἑλληνικά, τέχνη κλπ. β. π.σ.

** Γιὰ τὶς γραπτὲς ἐξετάσεις φτάνουν 4 ὥρες γιὰ κάθε θέμα, και 5 γιὰ τὸ καθένα ἀπὸ τ' ἄλλα μαθήματα. Γιὰ τὶς προφορικὲς ἀπὸ μισὴ ὥρα γιὰ τὰ εἰδικὰ πτυχιακά, και ὡς 15 τὸ πολὺ λεπτά γιὰ ὅσα ἔχουν μικρότερο συντελεστὴ. Γιὰ τὶς κλασικὲς γλώσσες, ποὺ χρειάζονται περισσότερο καιρό, ὄχι παραπάνω ἀπὸ ¾ γιὰ τ' ἄλλα πτυχία, και 1 ὥρα γιὰ τὸ φιλολογικὸ και οἱ δυὸ ἐξεταστές μαζί.

*** Τὸ ἴδιο διάταγμα ποὺ θὰ κανονίζῃ τὶς πτυχιακὲς ἐξετάσεις, πρέπει νὰ κανονίσῃ και τὶς προπτυχιακὲς. Ποιά σημεία ἔχουν νὰ τονιστοῦν σ' αὐτὲς βγαίνει ἀπ' ὅσα ἔχω εἰπεῖ παραπάνω στὸ σχετικὸ μέρος τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ.

Τελειώνοντας τὸ κεφάλαιο αὐτὸ σημειῶνω πῶς οἱ παραπάνω προτάσεις, ὅπως καὶ ἄλλες ποὺ γίνονται στὴ μελέτη αὐτή, προϋποθέτουν πῶς ἡ σύνθεση τῶν σχολῶν δὲ θὰ μείνῃ ἡ ἴδια μὲ τὴ σημερινή. Γι' αὐτὸ ὅμως θὰ μιλήσω ἀργότερα.

Ε'. Ἡ παιδαγωγικὴ μόρφωση.

1. Γενικά.

α. Ἡ ἀνάγκη καὶ ὁ σκοπὸς τῆς παιδαγωγικῆς μόρφωσης.— “Ὅταν ἐξετάζουμε τὸ σκοπὸ τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς, εἶδαμε ὅτι ἡ γερὴ ἐπιστημονικὴ μόρφωση εἶναι ἡ βῆσις γιὰ ἕναν καλὸ δάσκαλο τῆς μέσης παιδείας. Αὐτονόητη βέβαια προϋπόθεση εἶναι καὶ ἡ κλίση στὸ δασκαλικὸ ἐπάγγελμα ἡ κλίση ὅμως αὐτὴ πρέπει ὅπως εἶδαμε νὰ φωτιστῇ καὶ νὰ δυναμώσῃ καὶ μὲ εἰδικὸ παιδαγωγικὸ καταρτισμὸ. Καὶ μ' αὐτὸν ἐννοῦσα σοβαρὴ παιδαγωγικὴ μόρφωση. Τὸ τελευταῖο ὅμως αὐτὸ αἶτημα εἶναι καὶ σήμερα ἐκπαιδευτικοὶ ποὺ δὲν τὸ δέχονται. Τὸ πολὺ, λένε, ποὺ χρειάζεται ἕνας δάσκαλος τῆς μέσης παιδείας, ὅταν ἔχῃ πραγματικὴ ἐπιστημονικὴ μόρφωση καὶ κλίση, εἶναι μιὰ σύντομη ἢ καὶ συντομώτατη εἰσαγωγή στὴ σχολικὴ πράξι καὶ σχετικὴ ἄσκηση, καὶ ἀκόμα κάποιος προσανατολισμὸς στὴν εἰδικὴ διδαχτικὴ τῶν μαθημάτων ποὺ θὰ διδάσκῃ. Τὸν ὀριστικὸ δρόμο του θὰ τὸν βρῇ μὲ τὸν καιρὸ μόνος του δουλεύοντας ὑπεύθυνα μέσα στὸ σχολεῖό του.

Ἡ ἀντίληψη αὐτὴ δὲν εἶναι νέα. Σὲ παλαιότερα μάλιστα χρόνια ἔλειπε ὁλότελα καὶ ἡ πραχτικὴ προετοιμασία γιὰ τὸ δασκαλικὸ ἔργο, καὶ ὁ ἀπόφοιτος τοῦ πανεπιστημίου παίρνοντας τὸ πτυχίο του διοριζόταν ἀμέσως σ' ἕνα σχολεῖο. Μιὰ τέτοια ὅμως ἀντίληψη δὲν μπορεῖ νὰ σταθῇ. Φυσικὰ ἡ ἐπιστημονικὴ μόρφωση εἶναι ἡ ἀπαραίτητη προϋπόθεση, ἡ βῆσις ὅπου θὰ στηρίξῃ ὁ δάσκαλος τῆς μέσης τὸ ἔργο του. “Ἄν λείπῃ αὐτὴ, καὶ ἡ πιὸ βαθιὰ ἀκόμα παιδαγωγικὴ μόρφωση καὶ ἡ πιὸ μεγάλη διδαχτικὴ τέχνη εἶναι ἀνώφελη. Ὁ κακὸς ἐπιστήμονας θὰ εἶναι πάντα καὶ κακὸς δάσκαλος. Αὐτὸ ὅμως δὲ σημαίνει πῶς ὁ ἱκανὸς ἐπιστήμονας μπορεῖ νὰ περάσῃ στὸ δασκαλικὸ ἐπάγγελμα χωρὶς καμιά προετοιμασία ὄχι μόνον πραχτικὴ ἀλλὰ καὶ θεωρητικὴ.

Μὲ τίς πολύχρονες ἐπιστημονικὲς σπουδές, ἂν εἶναι βέβαια σοβαρές, τὸ πνεῦμα τῶν φοιτητῶν, καὶ γενικότερα ἡ συνείδησή τους παίρνει τὴν ἰδιαίτερη κατεύθυνση ποὺ χαράζει ἡ πνευματικὴ σύσταση τῆς ἐπιστήμης. Κυρίαρχη πνευματικὴ τους λειτουργία γίνεται ὁ ἐπιστημονικὸς τρόπος τοῦ σκέπτεσθαι, καὶ κύριο γνῶρισμά τους ἡ ὁρμὴ γιὰ γνώση, γιὰ ἀντικειμενικότητα καὶ ἀλήθεια. Ἰδανικὸ τους ἡ ἐπιστήμη τους καὶ ἡ προκοπὴ τῆς. “Ἄν τώρα ὁ πτυχιούχος τοῦ πανεπιστημίου μπῆ στὴ σχολικὴ πράξι μὲ τέτοιο ἰδανικὸ καὶ τέτοιον ψυχικὸ προσανατολισμὸ, δὲ θὰ μπορέσῃ νὰ πλησιάσῃ τὸ παιδί καὶ νὰ ἐκπληρώσῃ τὴ μορφωτικὴ ἀποστολή του, οὔτε καὶ στὴ στενὴ περιοχὴ τῆς διδασκαλίας. Γιατὶ καὶ γι' αὐτὴ θὰ βρεθῇ ἐμπρὸς σὲ κατάσταση νέα γιὰ τὴν ὁποία δὲν τὸν ἔχουν προετοιμάσει οἱ ἐπιστημονικὲς σπουδές του. Ἐδῶ κοντὰ στὸ ἀντικειμενικὸ ἀγαθὸ προβάλλει τὸ παιδί, ὁ νέος, καὶ μάλιστα αὐτὸς μπαίνει στὴν